

Electronic evidence in civil proceedings on the background of comparative law

Electronic evidence in civil proceedings on the background of comparative law

ABSTRACT

Constant technological development changes all aspects of human life. The digital revolution has created many new opportunities for obtaining and presenting evidence, irretrievably changing the taking of evidence. As a result of increasing computerization, the civil process has improved - its speed and quality have improved. The role of modern technologies is manifested, inter alia, by the possibility of taking evidence proceedings with the use of devices transmitting images and sounds or the possibility of using data and information recorded in electronic form in court. The consequence is the presence of electronic evidence. In Polish legal literature, the issue of electronic evidence has been taken up for the purposes of the criminal trial and forensics, but there have been few studies in the field of civil proceedings, despite the fact that the evidence in question is deeply rooted in civil cases and has long been used in evidence proceedings. Considering the title issue, it was necessary to formulate its definition for the purposes of civil proceedings. The author indicated the place of electronic evidence in the legal system and came to the conclusion that it would be worth distinguishing it as an independent means of evidence, due to the significant differences between them and other types of evidence, and their complex nature. The considerations made confirm the belief that electronic evidence should be distinguished as a separate type of evidence, because their admissibility should be examined on an individual basis, and the lack of detailed regulations may create numerous practical problems.

Keywords: electronic evidence, civil proceedings, computerization of civil proceedings, increase in the efficiency of the proceedings

INTRODUCTION

It would be impossible to discuss the issue of electronic evidence in civil proceedings without introducing the concept of data and information¹. Theoretically, data is indicated as „information presented in a form that can be processed by computer programs or as a result of such processing”².

Internet users are increasingly creating a digital footprint. According to the latest research by the *Pew Research Center*, 96% of Americans own a mobile phone, 90% of Americans use the Internet systematically, 81% of Americans have a smartphone, 75% of Americans have a desktop or laptop computer, and 50% of Americans have a tablet³. An estimated 1.7 megabytes of data is created for every person on Earth every second, which is

¹ Similarly A. Lach, *Dowody elektroniczne w procesie karnym*, TNOiK, Toruń 2004, p. 17-18; similarly also L. Sannicandro, *Digital Evidence in Civil and Criminal Tax Cases*, Journal of Tax Practice & Procedure, october / november 2019, p. 24.

² See W. Baturó and 21 others, *Encyklopedia Popularna PWN*, wyd. 39, wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2017, p. 212.

³ See L. Sannicandro, *op.cit.*, p. 23.

an incredible 2.5 trillion bytes of data created each day⁴. Progressive computerization has led to the emergence of new possibilities for global communication and interaction - a global communication space has been created, without the usual constraints of time and distance⁵. Electronic communication is becoming an increasingly dominant means of communication, due to its advantages over traditional (paper) communication:

- 1) data is generated, transmitted and processed in the same environment (cyberspace) and using the same means;
- 2) data is transferred from one place in the world to another without time delays and regardless of the distance;
- 3) the process of duplicating and copying electronic data is relatively fast and inexpensive;
- 4) electronic data is easy to store - it does not require much space for archiving⁶.

Besides the advantages, there are also problematic aspects of the use of electronic data that are worth noting⁷. It can be difficult to detect and track the manipulation of electronic data⁸. In a traditional paper document, changes or modifications leave physical traces⁹. An expert witness with particular knowledge in forensics may analyze the chemical properties of the ink on the paper document to determine whether more than one writing instrument was used or whether the ink was used at the time the document was allegedly written¹⁰. Thus, in the case of recorded data in physical form, the change of information can be detected using standard methods long known in forensics, while in the case of electronic data, conventional forensic methods will prove to be useless¹¹. Moreover, electronic communication can take place anonymously - people who communicate electronically may not know or see each other, which creates a problem of identifying the person who sent or created the electronic data¹².

It is worth noting that in some civil proceedings, the existence of such activities or the results of such processes can only be proven by means of electronic data¹³. The obtained electronic data may therefore turn out to be indispensable and be the only possible way to arrive at the truth and the basis of evidence, which undoubtedly emphasizes the importance of

⁴ Ibidem.

⁵ See R. Čėsna, *Aspects of Using Electronic Evidence in Civil Proceedings*, Jurisprudencija 2007, no. 10, p. 92; see also S. Mason, D. Seng, *Electronic Evidence*, University of London Press, Institute of Advanced Legal Studies 2017, p. 25.

⁶ See R. Čėsna, *op.cit.*, p. 92.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ See S. Mason, D. Seng, *op.cit.*, p. 89.

¹⁰ Ibidem..

¹¹ Ibidem.

¹² See R. Čėsna, *op.cit.*, s. 92.

¹³ Ibidem.

data saved in electronic form and may be very important in specific civil cases¹⁴. Improving communication has also led to easier and faster contracting and service provision. As a result, there has been a development of trade relations - e-commerce¹⁵. New possibilities for collecting data and sending documents have arisen¹⁶. Using the Internet, companies exchange data, negotiate contracts, accept consumer complaints, and conclude transactions by selling goods in on-line stores¹⁷. Electronic data messages are created and sent using modern means of electronic communication¹⁸. The transfer of some business processes to electronic space has led to generation of electronic data in cyberspace¹⁹. This is how electronic evidence is created. The aspect of use of electronic data in civil proceedings seems to be **one of the most important issues in the harmonization of the use of information stored in cyberspace or in the real world**. The legal system should allow electronic data to be presented to a court and used

¹⁴ e.g. in cases where billing data are used (see the **resolution of the Supreme Court of August 6, 2020, III CZP 78/19**, Legalis no. 2422748).

¹⁵ See R. Čėsna, *op.cit.*, p. 92.

¹⁶ Electronic data is very often used in economic (commercial) cases **36** 01/01/2021, the amendment to the Code of Commercial Companies entered into force, implemented by the Act of August 30, 2019 amending the Act - Code of Commercial Companies and certain other acts. One of the most important changes is the new **73** register of shareholders, in which the **65** es of companies other than natural persons are registered (art. 328¹ § 1 of the Commercial Companies Code). Pursuant to Art. 328¹ § 2 of the Commercial Companies Code, the register of shareholders is kept in an electronic form, which may take the form of a distributed and decentralized database.

¹⁷ It is worth noting that individual acts contain specific **49** sions that provide for electronic instruments to operate in cyberspace. An example may be the Act of 5.9.2016 on **21** st services and electronic identification (Journal of Laws of 2020, **item 23**), which specifies, inter alia, the national trust infrastructure, the activities of trust service providers, including the suspension of certificates of electronic **56** gnatures and electronic seals and the notification procedure for the national electronic identification system. It is worth paying attention to art. 78¹ § 1 of the Civil Code, which states that in order to maintain the electronic form of a legal transaction, it is enough to **submit a declaration of will in electronic form and affix it with a 23 alified electronic signature and pursuant to Art. 78¹ § 2 of the Civil Code, according to which a declaration of will submitted in electronic form 71 equivalent to a declaration of will submitted in w 23 g. The rules of the Code of Civil Procedure provide that an electronic document with an electronic signature is equivalent in terms of legal effects 20 a document with a handwritten signature. Moreover, on the basis of the rules contained in Art. 25 sec. 1 of Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 9) electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market (regulation eIDAS - regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC 43 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0910> (access: 26.11.2021) and repealing Directive 1999/93 / EC 5 <https://eurlex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0910> (access: 23.11.2021), an electronic signature cannot be denied legal effect as evidence in court proceedings solely because the signature 24 electronic form or does not meet the requirements for qualified electronic signatures. The evidential value of an electronic document with an electronic signature is therefore equivalent to a traditional document with a handwritten signature. Moreover, it does not matter whether the electronic signature meets the requirements for qualified electronic signatures or not. Another example of an act containing specific provisions that provide for electronic instruments to operate in electronic space may be the Act of August 19, 2011 on payment services, which lays 40 n the rules for the provision of payment services and the issuance and redemption of electronic money (see [https://pl.wikipedia.org/wiki/Podpis_elektroniczny_\(prawo\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Podpis_elektroniczny_(prawo)), access: 23.11.2021)**

¹⁸ See R. Čėsna, *op.cit.*, p. 92

¹⁹ *Ibidem*.

as evidence. Therefore, there is a need for scientific analysis of the use of electronic data and the reliability of such data.

In theory, it is indicated that the concept of information is ambiguous and undefined due to its primary, elementary nature²⁰. The PWN dictionary indicates that information is „computer-indicated data”²¹.

More than 93% of all moving information is digital data²². Even the words that are currently being read have been recorded electronically²³. Initially, the term "information" was used in a sensitive manner, primarily in the field of social sciences²⁴. As a result of the development of science, its application has been extended to cybernetics and biology²⁵.

Information is intangible, but it is transmitted and saved with the help of material objects²⁶. According to the Polish legal system, information cannot be a thing, so it cannot be property²⁷. It is worth noting, however, that it may have an economic value and may also be the subject of property rights²⁸. Based on art. 44 of the Civil Code, property rights may constitute property and are also subject to criminal law protection²⁹.

The issue of electronic evidence is very topical as the amount of information stored in digital form, as well as its use, is constantly increasing. In addition, they can be used in various spheres of life, which justifies the need for scientific research, as well as the introduction of an optimal approach to information technology in court proceedings. There is no doubt that in recent years more and more civil lawsuits have been related to cases involving a dispute over information stored in electronic form (inter alia posted on the Internet)³⁰. In this category of cases, it is necessary to analyze evidence recorded in digital

²⁰ See B. Stefanowicz, *Informacja*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 2010, p. 1, https://wneiz.pl/nauka_wneiz/studia_inf/24-2009/si-24-279.pdf (access: 23.11.2021); see also M. Kłodawski, *Pojęcie informacji w naukach teoretycznoprawnych*, Portal innowacyjnego transferu wiedzy w Nauce 2012, p. 1, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/316/Maciej_Klodawski_-_Pojecie_informacji_w_naukach_teoretycznoprawnych.pdf (access: 23.11.2021); see also Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/informacja;3914686.html> (access: 23.11.2021).

²¹ See Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/informacja;2466189.html> (access: 23.11.2021).

²² See M. Chromik, *Magazyn informatyki śledczej*, vol. 1, kwiecień 2009, p. 1.

²³ Ibidem.

²⁴ See A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, p. 18.

²⁵ Ibidem.

²⁶ See B. Stefanowicz, *Informacja*, Wyższa Szkoła Informatyki Stosowanej i Zarządzania pod auspicjami Polskiej Akademii Nauk, p. 8.

<https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/4341/Rep/InformacjaCalosc'2014.docx?sequence=1&isAllowed=y> (access: 23.11.2021).

²⁷ See A. Adamski, *Prawo karne komputerowe*, C.H. Beck, Warszawa 2000, p. 99

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem. An example of property rights to information that benefits from criminal law protection may be proprietary copyrights to a computer program.

³⁰ e.g. on social networks (social media).

form by the courts³¹. Development of possible improvement in the use, processing, collection and presentation of electronic evidence that may be useful in court proceedings in Poland should be preceded by the formulation of a definition of electronic evidence, indication of its features and its place in the legal system.

The concept of electronic and digital evidence

The use of modern technologies in judicial practice is manifested, inter alia, by the possibility of using electronic evidence in civil proceedings³². The Code of Civil Procedure does not contain a legal definition of electronic evidence. In Polish legal literature, the issue of electronic evidence has been taken up for the purposes of the criminal trial and forensics, but there have been few studies in the field of civil proceedings, despite the fact that the evidence in question is deeply rooted in civil cases and has long been used in evidence proceedings.

In both domestic and foreign literature, many definitions of electronic evidence are formulated. Most often they consist of three elements:

- 1) data references (which relates to information stored in electronic form, such as text, audio, video, video and audio);
- 2) the word „computer” (which should be understood in the broadest possible sense and include any device that stores, processes or transmits data);
- 3) in addition, the definitions imply that the evidence must be relevant and admissible³³.

The Committee of Ministers guidelines for member states on electronic evidence in civil and administrative proceedings adopted a broad concept of the definition of electronic evidence, according to which: „electronic evidence means any evidence derived from data contained in or produced by any device, the functioning of which depends on a software program or data stored on or transmitted over a computer system or network”³⁴. As defined by

³¹ Currently, European countries do not have developed rules governing electronic evidence. The exception is Ukrainian ⁴, which significantly expanded the regulations on digital evidence ⁴ (see K. Drogoziuk, N. Golubeva, *Web-page screenshots as evidence in civil procedure of Ukraine*, Masaryk University Journal of Law & Technology, Summer 2019, Vol. 13, Issue 1, p. 88).

³² A significant problem may be the protection of rights and interests consisting in collecting, presenting and certifying evidence saved in electronic form. Electronic devices such as smartphones, utility cameras or tablets are very common and may therefore ⁴ contain evidence. It should be pointed out that in some proceedings the evidence saved in electronic form may be the only possible means of evidence in the case or have a higher probative value as compared to other evidence provided.

³³ See S. Mason, D. Seng, *op. cit.*, p. 19.

³⁴ See Guidelines of the Committee of Ministers to Member States on Electronic Evidence in Civil and Administrative Proceedings (Adopted by the Committee of Ministers on 30 January 2019 at the 1335th meeting of the Ministers Deputies), p. 6, <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5> (access: 23.11.2021), hereinafter: "European Guidelines". The guidelines

the Scientific Working Groups on Digital Evidence and Imaging Technologies, electronic evidence is: „information of a probative value that is stored or transmitted in binary form”³⁵.

The definition of digital evidence proposed by the International Computer Evidence Organization (IOCE) is the most frequently quoted in domestic and foreign doctrine: „digital evidence is information stored or transmitted in binary form that may be relevant in court proceedings”³⁶. This definition was adopted by the Office of Justice Programs of the US Department of Justice, the *National Institute of Justice*, in *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders* and *Forensic Examination of Digital Evidence: A Guide for Law Enforcement*³⁷. The definition of electronic evidence formulated in this way is universal - it can be used not only in civil and criminal proceedings, but also in court and extrajudicial proceedings (e.g. mediation proceedings, preparatory proceedings). There were also narrower definitions, e.g. in the publication *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders* from 2008, in which electronic evidence was defined as „information and data valuable to an investigation that is stored, received or transmitted by an electronic device”³⁸. A. Lach indicates as the definitions of electronic evidence „information in electronic form with evidentiary significance”³⁹.

For the purposes of civil proceedings, it can be said that electronic evidence is any information recorded in electronic form, of evidence significance for civil proceedings. This definition seems sufficiently broad, and at the same time precise and helpful for the purposes of classifying evidence. This brief overview of the different concepts shows that there is not much variety in the definition of electronic evidence. Definitions are formulated depending on

contain general rules on electronic evidence as well as practical advice related to its use in civil proceedings. In my opinion, due to the fact that in Polish law, as well as the science of civil procedure, little attention is paid to the use of electronically processed information in evidence proceedings, it is worth using guidelines as practical guidelines for dealing with this type of evidence.

³⁵ See Scientific Working Groups on Digital Evidence and Imaging Technology, *Best Practices for Digital Evidence Laboratory Programs Glossary*: ver. 2.7, p. 6, https://www.crime-scene-investigator.net/swgde_swgit_glossary_v2-4.pdf (accessed on: 23.11.2021).

³⁶ See Federal Bureau of Investigation (FBI) website, <https://archives.fbi.gov/archives/about-us/lab/forensic-science-communications/fsc/april2000/swgde.htm>, (access: 23.11.2021); see A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, p. 28; see A. Lach, *Dowody cyfrowe w postepowaniu karnym, wybrane zagadnienia praktyczne i teoretyczne*, e-BIULETYN 2, 2004, p. 1, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/24720/PDF/Dowody_cyfrowe_w_postepowan.pdf (access: 23.11.2021); see M. Czerwińska, P. Czarniecki, *Katalog dowodów w postepowaniu karnym*, Legalis 2014, Dowód elektroniczny w postepowaniu karnym, pkt. 1. Rozważania wstępne; see S. Mason, D. Seng, *op.cit.*, p. 19.

³⁷ See *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders*, US Department of Justice 2001, p. 48, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/187736.pdf> (access: 23.11.2021); see also *Forensic Examination of Digital Evidence: A Guide for Law Enforcement*, US Department of Justice 2004, p. 39, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/199408.pdf> (access: 23.11.2021).

³⁸ See *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders*, US Department of Justice 2008, vol. 2, p. 10, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/219941.pdf> (access: 23.11.2021).

³⁹ See A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, p. 28.

the needs of a given area of law. Their characteristic feature is that they operationalize the concept of electronic evidence - they provide a hint on how to analyze it - for example: „with evidence significance”.

Electronic evidence is referred to by many other names such as „digital evidence”, „computerized evidence”, „computer generated evidence”, „IT evidence”⁴⁰. The concept of „electronic evidence” encompasses a broader scope of evidence than „digital evidence” as it also covers analog records⁴¹. Moreover, most of these names link evidence recorded in electronic form with a computer, which in turn reduces the scope of such evidence to only those in which the computer participated in its creation⁴². The concept of electronic evidence understood in this way should be considered too narrow, as it eliminates records obtained with other devices (e.g. a dictaphone, digital camera)⁴³. Electronic evidence may come from various sources (including illegal ones), which seem to be far from traditional computers in terms of form and function: servers, mobile devices (such as smartphones and tablets), game consoles, connected devices (e.g. smart speakers, smart TVs and other smart devices), wearable technologies (e.g. fitness bands, smart watches), warehouse in the so-called cloud (*cloud computing service*) and Internet (including *dark web*)⁴⁴.

1 Place of electronic evidence in the legal system 1

In the science of civil procedure, there are several types of evidence, important from the point of view of specific features and criteria. Due to the code criterion, we can distinguish evidence regulated by the Code of Civil Procedure by name⁴⁵ as well as other evidence (the so-called unnamed evidence) that may be introduced to civil proceedings pursuant to art. 309 of the Code of Civil Procedure (e.g. evidence from the genetic code, evidence from anthropological research)⁴⁶. The catalog of evidence is open, and the

⁴⁰ See S. Mason, D. Seng, *op.cit.*, p. 18-19; see also A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, p. 28.

⁴¹ It should be emphasized that at present, devices that enable the recording of information in a digital form (e.g. smartphones, digital cameras) have irretrievably replaced devices used for recording analog signals (e.g. a tape recorder allowing to record sound on an audio tape). Therefore, it seems that it is worth using the term digital evidence to emphasize the dominant role of information recorded in digital form (see A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, p. 29-30).

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ See S. Ma⁶², D. Seng, *op.cit.*, p. 1.

⁴⁵ Evidence regulated by the name of the Code of Civil Procedure includes documentary evidence, evidence from witnesses, evidence from expert opinions, evidence from a visual inspection, evidence from a group blood test, evidence from interrogation of the parties and evidence from devices transmitting images or sounds.

⁴⁶ Pursuant to art. 309 of the Code of Civil Procedure, the manner of taking evidence by means of evidence other than those mentioned in the preceding articles will be determined by the court in accordance with their nature, applying the provisions on evidence accordingly.

regulations do not unequivocally determine their value. In the Polish legal system, electronic evidence, despite some of its specific properties, does not constitute an independent category of evidence. The electronic data offered in the evidence application will usually constitute a document in the light of the applicable provisions of civil procedure. The court may also determine the manner of their conduct in accordance with their nature, applying the provisions on evidence accordingly. However, it is possible to try to locate them in the system, based on the traditional criteria of evidence classification.

Could electronic evidence qualify as physical evidence? Initially, it may appear that electronic evidence could qualify as material evidence because the source of the information is the thing (for example, like document evidence in terms of examining its external features or visual inspection evidence). This solution was adopted by the Code of Civil Procedure of Ukraine, which included electronic evidence as material evidence. In 2004, art. 65 of the Code of Civil Procedure of Ukraine specified that material evidence also includes magnetic, electronic and other carriers containing audiovisual information about the circumstances relevant to the case⁴⁷. It has been assumed, inter alia, that audio and video recordings belong to physical evidence because the information contained therein is stored on a material object of an inanimate nature, in a state that does not develop⁴⁸. Electronic evidence, however, does not have many of the properties of physical evidence⁴⁹. Such features include:

- 1) the basis of the material evidence is the object of the material world;
- 2) evidence information in the evidence material is expressed in the material properties of the object;
- 3) the information contained in the material evidence is generally perceived directly⁵⁰.

The difference between electronic and traditional evidence decided to depart from the original concept and it was rightly considered that electronic evidence should be treated as a standalone means of evidence in civil proceedings⁵¹. In 2017, a new category of evidence was distinguished - electronic evidence⁵². From 2017, in accordance with art. 100 of the Code of Civil Procedure of Ukraine, electronic evidence is „information in electronic (digital) form

⁴⁷ See C. A. Chvankin, *Audio and Video Recordings as a Type of Electronic Evidence in Civil Proceedings*, *Theory and Practice of Jurisprudence*, t. 2 no. 18, 2020, p. 2, <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/218694> (access: 14.10.2021).

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Closer A. Shtefan, *Electronic Evidence Characteristics and Features of Use*, *Theory and Practice of Intellectual Property*, 6/2019, p. 2, <https://drive.google.com/file/d/1-tqH32AezStA48QOP0mZBzE7Gmvke6Lv/view?usp=sharing> (access: 14.10.2021).

⁵⁰ See C. A. Chvankin, *op.cit.*, p. 4.

⁵¹ Closer A. Shtefan, *op.cit.*, p. 2.

⁵² See C. A. Chvankin, *op.cit.*, p. 5.

containing information about ¹ circumstances relevant to the case, in particular electronic documents (including text documents, graphics, plans, photographs, video and audio recordings, etc.), pages Internet, text, multimedia and voice messages, metadata, ⁷² databases and other data in electronic form⁵³. It seems that due to the significant differences between ¹¹ electronic evidence and classical (traditional) evidence, electronic evidence should be distinguished as a separate type of evidence in civil proceedings.

Features of electronic evidence

Electronic evidence is a relatively new issue in civil proceedings. Different jurisdictions have adopted different strategies for their use and implementation. Some systems have introduced new regulations regarding evidence recorded in electronic form (e.g. the ⁴⁸ Code of Civil Procedure of Ukraine ⁴⁸ which lists electronic evidence as separate means of evidence). Others, on the other hand, similarly apply the binding provisions on evidence (eg the Polish Code of Civil Procedure)⁵⁴.

The new regulations usually emphasize the differences between traditional and electronic evidence⁵⁵. Such a solution may prevent lawyers from using their experience and knowledge of the law of evidence when assessing and interpreting electronic evidence, often creating a feeling of uncertainty and confusion. When properly applied, the ² emphasis is on the similarities between electronic and traditional evidence⁵⁶. Lawyers can use their experience and knowledge of the rules of evidence, but the lack of rules on ¹ the use of electronic evidence may result in the wrong application of the rules of evidence⁵⁷. Moreover, the rules provided for in the provisions of civil procedure may turn out to be insufficient to properly carry out electronic evidence and to evaluate them, as evidenced by numerous errors of courts in the use of billing data⁵⁸. Therefore, ⁶⁰ regardless of the solutions adopted, lawyers must know the specific features of electronic evidence in order to be able to use electronic evidence correctly.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ See S. Mason, D. Seng, *op.cit.*, p. 84.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ The administrative and organizational activity of civil courts in the field of obtaining and processing data from billing was audited by the Supreme Chamber of Control in 2013. The audit revealed many cases of sending requests for access to telecommunications data in civil matters without the subscriber's prior consent. In addition, inadequate regulations were indicated as the basis for disclosing telecommunications data, the content of SMSs was requested, and data was requested for a period that exceeded 24 months (currently it is 12 months). The systematic (repeated) nature of the above-mentioned irregularities was also indicated, which in my opinion poses a risk of duplicating the mistakes made (see Informacja o wynikach kontroli NIK, Uzyskiwanie i przetwarzanie przez uprawnione podmioty danych z bilingów, informacji o lokalizacji oraz innych danych, o których mowa w art. 180 c i d ustawy Prawo telekomunikacyjne, 2013, p. 11-12 <https://www.nik.gov.pl/plik/id,5421,vp,7038.pdf> (access: 23.11.2021).

The possibility of using electronic evidence also means that it can be collected and presented to the court. It seems that it is worth pointing out a few specific features of this evidence, especially due to the fact that in the theory of Polish civil procedural law, no attempts have been made to identify them.

Electronic evidence has the following features:

1) intangible nature. Electronic evidence is not of material nature - it is created (with the use of specific devices and software) and exists in a specific environment - in intangible space, so they do not have the characteristics of traditional evidence or features characteristic of objects of the material world (e.g. they cannot be seen or analyzed without the use of appropriate technical means)⁵⁹.

2) device and software dependency. Information saved in electronic form cannot be viewed directly. Electronic evidence consists of data encoded by certain types of signals that are not directly accessible to the human senses without the use of appropriate technical means⁶⁰. In order to extract information from encoded electronically captured data, the encoded data must first be converted by devices with appropriate software capable of transforming it into human readable form (e.g. text, image or sound)⁶¹. Obtaining information from electronic evidence therefore requires the use of appropriate hardware and software⁶².

3) easy to copy. Electronic evidence may be copied and transferred to other data carriers or technical devices without losing their content. Such a feature certainly makes it easier for procedural authorities and experts who can examine and perform other activities without fear of losing or damaging the evidence⁶³. However, the ease of duplicating electronic evidence means that they can also be manipulated and offered in a distorted form in the evidence application. It can therefore be difficult to establish the authenticity of the electronic evidence. The copies of an electronic document from the original can only be distinguished by the

⁵⁹ See D. M. Tsekhan, *Tsyfrovii Dokazy: Poniattia, Osoblyvosti ta Mistse u Systemi Dokazu Vannia*, Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu, Yuryspru Dentsiia 2013. Vyp. 5, p. 257.

⁶⁰ Closer A. Shtefan, *op.cit.*, p. 3.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² It is worth noting that depending on the technology we choose to display the same source object, there are differences in the way it is presented. For example, the same text document opened in *open office* and *microsoft word* will look different. In the system *open office*, footnotes are visible at the bottom of each page, while in *Microsoft's word* footnotes are displayed only after clicking on a specific footnote number. If a document is presented using *microsoft word*, in which the footnotes are extensive and contain a lot of information, some information may be omitted because they will not be displayed. So we have many ways to present digital objects, which can be problematic. Also, websites can look very different depending on the browser used, screen type or personalized settings. It seems, therefore, that it is worth at least partially organizing the method of presenting electronic evidence in order to harmonize their use in court and eliminate differences in their presentation (see S. Mason, D. Seng, *op.cit.*, p. 19-22).

⁶³ See A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, p. 32.

metadata. In many cases, judges are not able to distinguish between primary and secondary records on their own, so it is necessary to ask experts.

4) no specified storage medium. Electronic data format means that the data can be stored on tangible data carriers or on the Internet⁶⁴. Electronic evidence, unlike traditional evidence, is therefore not linked to a strictly defined medium⁶⁵.

5) they contain metadata (so-called data about data). Metadata is ³electronic information about other electronic data that may reveal the origin or history of evidence⁶⁶. As a rule, they are not directly available⁶⁷. The metadata can ³contain relevant evidence data, such as the time and date the file was created or modified, and the date and time that the data was submitted⁶⁸. They are called „digital fingerprints” of electronic evidence⁶⁹. Metadata can be divided into three basic types that have a significant evidential value:

a) descriptive metadata - data about understanding or finding a resource⁷⁰. Describe the work for identification (e.g., subject, title, creator);

b) administrative metadata - such as rights metadata, technical metadata, maintenance metadata - data related to file decoding and rendering, file management, and intellectual property rights related to content;

c) structural metadata - data that represents the structure of complex objects⁷¹.

The listed features of electronic evidence indicate their special character. The literature indicates a growing ⁶⁶number of cases where digital evidence has been overlooked or misinterpreted⁷². In order to reduce the risk of errors and misinterpretations, it is necessary to standardize the method of their analysis. Judges should be able not only to assess electronic evidence, but also to justify their assessments in a transparent, correct, consistent and understandable way for participants in the proceedings⁷³. One solution could be a development of guidelines for the conduct and evaluation of electronic evidence by selecting appropriate strategies for its analysis and interpretation, such as developing a standard of evaluative interpretation that would promote the likelihood ratio approach (5-point scale - 1st

⁶⁴ See A. Shtefan, *op.cit.*, p. 3.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ See *European Guidelines*, p. 6.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 16.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ See B. Oręziak, M. Świerczyński, *Electronic Evidence in the Light of The Council of Europe's New Guidelines*, *Comparative Law Review* 25 2019, Nicolaus Copernicus University, p. 13, <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/CLR/article/view/CLR.2019.009> (access: 23.11.2021).

⁷¹ *Ibidem*, p. 7.

⁷² See E. Casey, *Standardization of Forming and Expressing Preliminary Evaluative Opinions on Digital Evidence*, *Forensic Science International: Digital Investigation* 32, 2020, p. 1.

⁷³ *Ibidem*.

- assertions (facts) recognized electronic evidence are highly unlikely 2. - assertions (facts) recognized electronic evidence are unlikely 3 - statements (facts) recognized electronic evidence are likely 4. - assertions (facts) recognized electronic evidence are quite likely 5 . - statements (facts) recognized electronic evidence are very likely)⁷⁴.

The likelihood ratio approach seems to be an appropriate, temporary solution to address urgent needs, until more sophisticated methods for evaluating digital evidence are developed. The special nature of electronic evidence also justifies the need to use a separate method of taking electronic evidence. In the Polish legal system, electronic evidence has not been separated as an independent means of evidence. Electronic data will usually constitute a document, due to the wide scope of this notion or the way in which it is carried out, it will be determined by the court according to their nature, applying the provisions on evidence accordingly (art. 309 of the Code of Civil Procedure). The application of the law is therefore mainly left to the court. The lack of detailed regulations creates wider possibilities for the assessment and possible use of electronic evidence in specific civil proceedings.

It seems that different pieces of evidence should meet different admissibility criteria, therefore the admissibility of evidence recorded in electronic form should be examined on a case-by-case basis. The lack of detailed regulations may be a challenge for parties who, when applying procedural law, do not have legal education or do not use the help of a professional attorney. Moreover, a problem may be the state of uncertainty of the participants of the proceedings, in which they do not know intentions of the court as to the manner of taking and analyzing evidence. The solution could be to classify electronic evidence as a special means of evidence and define the rules for its execution, which would allow the use of electronic evidence in civil cases in a uniform manner and on the same terms⁷⁵, better preparation of the

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ When examining the probative value of the submitted electronic data, the court must decide whether the data has an probative value, and also assess whether the information stored in electronic form is reliable. In Poland, there are no guidelines yet that would apply to the evaluation of electronic evidence, but in the USA such recommendations were already indicated in 2001. The Rules of Procedure of the Supreme Court of the United States lists what factors may be taken into account when assessing the probative value of electronic documents in civil proceedings. According to the regulations, the court, when assessing the probative value of an electronic document, may take into account the following criteria:

- 1) reliability of the manner or methods in which it was transmitted, generated or stored;
- 2) credibility of the method used to identify its creator;
- 3) the integrity of the ICT system in which it is stored or saved;
- 4) the quality and nature of the information that entered the ICT system on which the electronic message or electronic document was based;
- 5) as well as other factors which, in the opinion of the court, could affect the accuracy or integrity of an electronic document or electronic message containing data (see Rules on Electronic Evidence of the US Supreme Court 2001, <https://www.chanrobles.com/rulesonelectronicvidence.htm> # .YFWpd51KhPY (access: 23.11.2021).

parties for the trial, and elimination of the uncertainty in which the parties do not know the court's intentions as to the manner of taking evidence⁷⁶.

CONCLUSIONS

The issue of electronic evidence in Polish legal literature was first discussed by A. Lach⁷⁷. This was justified by the rapid development of technologies that were increasingly used as evidence and to commit crimes. In my opinion, it is already necessary to tackle the issue of electronic evidence also in the context of civil proceedings, because in judicial practice, electronic materials are increasingly used to prove claims, which indicates an increasing awareness of the use of electronic evidence. The regulations are becoming more and more perfect, and their continual improvement will provide space for the widespread use of electronic evidence in court cases, while demonstrating their enormous advantages. The right and efficient use of electronic evidence translates not only into the quality and speed of the procedure, but also its economy. In my opinion, in order to streamline court proceedings, it is worth continuing to create and improve the existing IT systems, such as KRS, CEIDG, programs enabling work with electronic documents (such as: „sędzia 2.0”), and to conduct training in the field of working with documents drawn up in electronic form. It is also worth developing electronic justice mechanisms (such as the EPU), and considering the introduction of an electronic justice system that would allow parties to the proceedings to submit documents on-line and remotely monitor the progress of the case. A solution could also be the introduction of clear regulations on the handling of digital data. The legislator should also define criteria for the evaluation of electronic evidence. It would also be beneficial to partially lay down the procedure for their submission and examination at the legislative level.

⁷⁶ Ukraine's legislation is an example of a legal system in which electronic evidence has been specified as: „information about the circumstances relevant to the case, in particular electronic documents (including text documents, graphics, plans, photos, video and audio recordings, etc.), websites, text, multimedia and voice messages, metadata, databases and other data in the form of electronic” (see A. Shtefan, *op. cit.*, p. 1). In the theory of procedural law the qualification of electronic evidence as a special means of evidence is assessed very positively (see C. A. Chvankin, *op. cit.*, p. 4; see also A. Shtefan, *op. cit.*, p. 1; see also O. Gusiev, *Pravovi Prezumptsiï ta Otsinka Dostovirnosti Elektronnykh Dokazie u TSyevil'nyu Pravotsesi u, TSyvranomou Pravotseci u, TSyv*, p. 1, http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Pr_2019_35_9 (access: 23.11.2021). In addition, it is indicated that this was only one stage in regulating the use of electronic evidence in civil proceedings and highlights the need for further changes, such as regulating the issue of distinguishing originals from copies of electronic evidence or introducing a presumption of the authenticity of certain facts and circumstances related to the information electronic (see A. Shtefan, *op. cit.*, p. 1; see also O. Gusiev, *op. cit.*, p. 1). It seems, therefore, that laws and regulations in other legal systems should aim at partially regulating the use of electronic evidence, with the aim of improving the functioning of courts.

⁷⁷ See A. Lach, *Electronic evidence...*, p. 18.

Addressing these issues seems necessary for the further development of the institution of electronic evidence in Polish civil proceedings.

REFERENCES

LITERATURE

- Adamski A., *Prawo karne komputerowe*, C.H. BECK, Warszawa 2000;
- Baturo W. and 21 others, *Encyklopedia Popularna PWN*, wyd. 39, wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2017;
- Casey E., *Standardization of Forming and Expressing Preliminary Evaluative Opinions on Digital Evidence*, *Forensic Science International: Digital Investigation* 32, 2020;
- Chromik M., *Magazyn informatyki śledczej*, nr. 1, kwiecień 2009;
- Chvankin C. A., *Audio and Video Recordings as a Type of Electronic Evidence in Civil Proceedings*, *Theory and Practice of Jurisprudence*, t. 2 no. 18, 2020, <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/218694> (access: 23.11.2021);
- Czarnecki P., Czerwińska M., *Katalog dowodów w postępowaniu karnym*, Legalis 2014;
- Čėsna R., *Aspects of using electronic evidence in civil proceedings*, *Jurisprudencija* 2007, no. 10;
- Drogoziuk K., Golubeva N., *Web-page screenshots as evidence in civil procedure of Ukraine*, *Masaryk University Journal of Law & Technology*, Summer 2019, Vol. 13, Issue 1;
- Gusiev O., *Pravovi Prezumpsiï ta Otsinka Dostovirnosti Elektronnykh Dokazie u TSyevil'nomu Pravotseci u, TSyranomu Pravotseci u, TSyv.*, http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Prav_2019_35_9 (access: 23.11.2021);
- Kłodawski M., *Pojęcie informacji w naukach teoretycznoprawnych*, Portal innowacyjnego transferu wiedzy w Nauce 2012, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/316/Maciej_Klodawski_-_Pojecie_informacji_w_naukach_teoretycznoprawnych.pdf (access: 23.11.2021);
- Lach A., *Dowody cyfrowe w postępowaniu karnym, wybrane zagadnienia praktyczne i teoretyczne*, *BIULETYN* 2, 2004; http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/24720/PDF/Dowody_cyfrowe_w_postepowan.pdf, (access: 23.11.2021);
- Lach A., *Dowody elektroniczne w procesie karnym*, TNOiK, Toruń 2004;
- Mason S., Seng D., *Electronic Evidence*, University of London Press, Institute of Advanced Legal Studies 2017;
- Oręziak B., Świerczyński M., *Electronic Evidence in the Light of The Council of Europe's New Guidelines*, *Comparative Law Review* 25 2019, Nicolaus Copernicus University, <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/CLR/article/view/CLR.2019.009> (dostęp: 23.11.2021);
- Sannicandro L., *Digital Evidence in Civil and Criminal Tax Cases*, *Journal of Tax Practice & Procedure*, october-november 2019;

- Shtefan A., *Electronic evidence characteristics and features of use*, Theory and Practice of Intellectual Property, 6/2019, <https://drive.google.com/file/d/1-tqH32AezStA48QOP0mZBzE7Gmvke6Lv/view?usp=sharing> (access: 23.11.2021);
- Stefanowicz B., *Informacja*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, https://wneiz.pl/nauka_wneiz/studia_inf/24-2009/si-24-279.pdf (access: 23.11.2021);
- Stefanowicz B., *Informacja*, Wyższa Szkoła Informatyki Stosowanej i Zarządzania pod auspicjami Polskiej Akademii Nauk, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/4341/Rep/InformacjaCalosc2014.d ocx?sequence=1&isAllowed=y> (access: 23.11.2021);
- Tsekhan D. M., *Tsyfrovii Dokazy: Poniattia, Osoblyvosti ta Mistse u Systemi Dokazu Vannia*, Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu, Yuryspru Dentsiia 2013. Vyp. 5;

Netography

- Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders*, US Department of Justice 2001, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/187736.pdf> (access: 23.11.2021);
- Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders*, US Department of Justice 2008, wyd. 2, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/219941.pdf> (access: 23.11.2021);
- Encyklopedia PWN <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/informacja;3914686.html> (access: 23.11.2021);
- Federal Bureau of Investigation (FBI) website, <https://archives.fbi.gov/archives/about-us/lab/forensic-science-communications/fsc/april2000/swgde.htm>, (access: 01.08.2021);
- Forensic Examination of Digital Evidence: A Guide for Law Enforcement*, US Department of Justice 2004, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/199408.pdf> (access: 15.10.2021);
- Guidelines of the Committee of Ministers to Member States on Electronic Evidence in Civil and Administrative Proceedings (Adopted by the Committee of Ministers on 30 January 2019 at the 1335th meeting of the Ministers Deputies), <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5> (access: 23.11.2021)
- [https://pl.wikipedia.org/wiki/Podpis_elektroniczny_\(prawo\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Podpis_elektroniczny_(prawo))
- Informacja o wynikach kontroli NIK, Uzyskiwanie i przetwarzanie przez uprawnione podmioty danych z bilingów, informacji o lokalizacji oraz innych danych, o których mowa w art. 180 c i d ustawy Prawo telekomunikacyjne, 2013, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,5421,vp,7038.pdf> access: 23.11.2021)
- Scientific Working Groups on Digital Evidence and Imaging Technology, 'Best practices for digital evidence laboratory programs glossary: version 2.7, https://www.crime-scene-investigator.net/swgde_swgit_glossary_v2-4.pdf (access: 23.11.2021);
- Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/informacja;2466189.html> (access: 23.11.2021)
- Zasady dotyczące dowodów elektronicznych Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych 2001, <https://www.chanrobles.com/rulesonelectronicvidence.htm#.YFWpd51KhPY> (access: 23.11.2021).

LEGAL ACTS

- Act of 23 April 1964 - the Code of Civil Law (Journal of Laws 2020, item 2320).
- Act of 17 November 1964 - the Code of Civil Procedure (Journal of Laws 2021, item 1177).
- Act of 15 October 2000 - Code of Commercial Companies (Journal of Laws 2020, item 2320).
- Act of 30 August 2019 r. - amending the Code of Commercial Companies and certain other acts (Journal of Laws 2021, item 1090).
- regulation eIDAS - regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0910> (access: 26.11.2021).

CASE LAW

- Resolution of the Supreme Court of 6 2020 r., III CZP 78/19, Legalis no. 2422748.

Dowody elektroniczne w postępowaniu cywilnym na tle prawnoporównawczym

ABSTRAKT

Nieustanny rozwój technologiczny zmienia wszystkie aspekty życia człowieka. Rewolucja cyfrowa doprowadziła do powstania wielu nowych możliwości pozyskiwania i przedstawiania dowodów, bezpowrotnie zmieniając postępowanie dowodowe. Na skutek zwiększającej się informatyzacji proces cywilny uległ usprawnieniu - poprawiła się jego szybkość oraz jakość. Rola nowoczesnych technologii, przejawia się między innymi poprzez możliwość przeprowadzenia postępowania dowodowego przy wykorzystaniu urządzeń przenoszących obrazy i dźwięki lub możliwość wykorzystywania w sądzie danych i informacji zapisanych w formie elektronicznej. Konsekwencją jest występowanie dowodów elektronicznych. Problematyka dowodu elektronicznego została poruszona w literaturze prawa karnego i kryminalistyki. Nie doczekała się jednak zbyt wielu opracowań z zakresu postępowania cywilnego, pomimo tego, że omawiane dowody są mocno zakorzenione w sprawach cywilnych i od dawna są wykorzystywane w postępowaniu dowodowym. Poczynienie rozważań w zakresie tytułowego zagadnienia wymagało sformułowania jego definicji dla potrzeb postępowania cywilnego. Autor wskazał miejsce dowodów elektronicznych w systemie prawa i doszedł do wniosku, że warto byłoby je wyodrębnić jako samodzielny środek dowodowy, z uwagi na istotne różnice między nimi a innymi rodzajami dowodów oraz ich skomplikowany charakter. Poczynione rozważania utwierdzają w przekonaniu, że dowody elektroniczne powinny zostać wyodrębnione jako osobny rodzaj dowodu, ponieważ ich dopuszczalność należy badać w sposób zindywidualizowany, a brak szczegółowych regulacji może stwarzać liczne problemy praktyczne.

Słowa kluczowe: dowody elektroniczne, postępowanie cywilne, informatyzacja postępowania cywilnego, zwiększenie sprawności postępowania

WPROWADZENIE

Niemożliwe byłoby omówienie problematyki dowodu elektronicznego w postępowaniu cywilnym, bez przybliżenia pojęcia danych i informacji⁷⁸. W teorii wskazuje

54

⁷⁸ Podobnie A. Lach, *Dowody elektroniczne w procesie karnym*, TNOiK, Toruń 2004, s. 17 i n.; podobnie również L. Sannicandro, *Digital Evidence in Civil and Criminal Tax Cases*, Journal of Tax Practice & Procedure, october/november 2019, s. 24.

się, że dane to: “informacje przedstawione w postaci umożliwiającej ich przetwarzanie za pomocą programów komputerowych lub będące wynikiem tego przetwarzania”⁷⁹.

Użytkownicy Internetu coraz częściej tworzą cyfrowy ślad. Według najnowszych badań *Pew Research Center*, 96% Amerykanów posiada jakiś telefon komórkowy, 90% Amerykanów systematycznie korzysta z Internetu, 81% Amerykanów ma smartfon, 75% Amerykanów posiada komputer stacjonarny lub laptop, a 50% Amerykanów ma tablet⁸⁰. Szacunkowo co sekundę tworzy się 1,7 megabajta danych na każdą osobę na Ziemi, co daje nieprawdopodobne 2,5 trylionu bajtów danych tworzonych każdego dnia⁸¹. Postępująca informatyzacja doprowadziła do powstania nowych możliwości globalnej komunikacji i interakcji - powstała globalna przestrzeń komunikacyjna, bez zwykłych ograniczeń czasu i odległości⁸². Komunikacja elektroniczna staje się coraz bardziej dominującym środkiem komunikacji, ze względu na jej zalety w porównaniu z komunikacją tradycyjną (papierową):

- 1) dane są generowane, przesyłane i przetwarzane, w tym samym środowisku (cyberprzestrzeni) i przy wykorzystaniu takich samych środków;
- 2) przesyłanie danych z jednego miejsca na świecie do drugiego, następuje bez opóźnień czasowych i niezależnie od odległości;
- 3) proces powielania i kopiowania danych elektronicznych jest stosunkowo szybki i niedrogi;
- 4) dane elektroniczne są łatwe w przechowywaniu - nie wymagają dużo miejsca do archiwizacji⁸³.

Poza zaletami, istnieją także problematyczne aspekty wykorzystania danych elektronicznych, które warto odnotować⁸⁴. Trudności może sprawiać wykrycie, a także prześledzenie manipulacji danymi elektronicznymi⁸⁵. W tradycyjnym dokumencie papierowym, zmiany lub modyfikacje zostawiają fizyczne ślady⁸⁶. Biegły posiadający wiadomości specjalne z zakresu medycyny sądowej, może przeanalizować właściwości chemiczne atramentu na dokumencie papierowym, w celu ustalenia czy użyto więcej niż jednego przyboru do pisania lub czy atrament został użyty w czasie, w którym dokument

⁷⁹ Zob. W. Baturo i 21 pozostałych, *Encyklopedia Popularna PWN*, wyd. 39, wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2017, s. 212.

⁸⁰ Zob. L. Sannicandro, *op.cit.*, s. 23.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Zob. R. Čėsna, *Aspects of Using Electronic Evidence in Civil Proceedings*, *Jurisprudencija* 2007, nr. 10, s. 92; zob. również S. Mason, D. Seng, *Electronic Evidence*, University of London Press, Institute of Advanced Legal Studies 2017, s. 25.

⁸³ Zob. R. Čėsna, *op.cit.*, s. 92.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Zob. S. Mason, D. Seng, *op.cit.*, s. 89.

został rzekomo napisany⁸⁷. W przypadku danych utrwalonych w postaci fizycznej, zmiana informacji, możliwa jest więc do wykrycia, za pomocą standardowych sposobów od dawna znanych w kryminalistyce, natomiast w przypadku danych elektronicznych, konwencjonalne metody kryminalistyczne okażą się nieprzydatne⁸⁸. Ponadto, komunikacja elektroniczna może odbywać się anonimowo - osoby które komunikują się w sposób elektroniczny mogą się nie znać, ani nie widzieć, co stwarza problem identyfikacji osoby która przesłała lub stworzyła dane elektroniczne⁸⁹.

Warto zauważyć, że w niektórych postępowaniach cywilnych, istnienie takich działań lub wyniki takich procesów, mogą zostać udowodnione jedynie za pomocą danych elektronicznych⁹⁰. Pozyskane dane elektroniczne mogą okazać się więc niezbędne i być jedynym możliwym sposobem dojścia do prawdy oraz podstawą dowodową, co niewątpliwie podkreśla znaczenie danych zapisanych w formie elektronicznej i może być bardzo istotne, w konkretnych sprawach cywilnych⁹¹. Usprawnienie komunikacji, doprowadziło także do łatwiejszego i szybszego zawierania umów oraz świadczenia usług. W efekcie nastąpił rozwój stosunków handlowych - handlu elektronicznego⁹². Powstały nowe możliwości gromadzenia danych i przesyłania dokumentów⁹³. Firmy przy pomocy Internetu wymieniają dane, negocjują umowy, przyjmują skargi konsumenckie, a także zawierają transakcje, poprzez sprzedaż towarów w sklepach internetowych⁹⁴. Elektroniczne wiadomości z danymi są

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Zob. R. Čėsna, *op.cit.*, s. 92.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ np. w sprawach w których wykorzystywane są dane bilingowe (zob. uchwała SN z 6 sierpnia 2020 r., III CZP 78/19, Legalis nr 2422748).

⁹² Zob. R. Čėsna, *op.cit.*, s. 92.

⁹³ Dane elektroniczne bardzo często są wykorzystywane w sprawach gospodarczych (handlowych). W dniu 01.01.2021 r., weszła w życie nowelizacja kodeksu spółek handlowych, wdrożona ustawą z dnia 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw. Jedną z najważniejszych zmian jest nowy rejestr akcjonariuszy, w którym zarejestrowaniu podlegają akcje spółek niebędących osobami fizycznymi (art. 328¹ § 1 k.s.h.). Zgodnie z art. 328¹ § 2 k.s.h., rejestr akcjonariuszy prowadzony jest w formie elektronicznej która może mieć formę rozproszonej i zdecentralizowanej bazy danych.

⁹⁴ Warto zauważyć, że poszczególne ustawy zawierają przepisy szczególne, które przewidują instrumenty elektroniczne do działania w cyberprzestrzeni. Przykład może stanowić ustawa z 2016 r. o usługach zaufania oraz identyfikacji elektronicznej (Dz.U. z 2020 r. poz. 23), która określa m.in., krajową infrastrukturę zaufania, działalność dostawców usług zaufania, w tym zawieszanie certyfikatów podpisów elektronicznych i pieczęci elektronicznych oraz tryb notyfikacji krajowego systemu identyfikacji elektronicznej. Warto zwrócić uwagę na art. 78¹ § 1 k.c., który stanowi, że do zachowania elektronicznej formy czynności prawnej, wystarczy złożenie oświadczenia woli w postaci elektronicznej i opatrzenie go kwalifikowanym podpisem elektronicznym oraz na art. 78¹ § 2 k.c. zgodnie z którym, oświadczenie woli złożone w formie elektronicznej, jest równoważne z oświadczeniem woli złożonym w formie pisemnej. Zasady kodeksu postępowania cywilnego stanowią, że dokument elektroniczny opatrzony podpisem elektronicznym, jest równoważny pod względem skutków prawnych dokumentowi opatrzonemu podpisem własnoręcznym. Ponadto, na podstawie reguł zawartych w art.

tworzone i przesyłane przy pomocy nowoczesnych środków komunikacji elektronicznej⁹⁵. Przeniesienie niektórych procesów biznesowych do przestrzeni elektronicznej doprowadziło do generowania w cyberprzestrzeni danych elektronicznych⁹⁶. W taki sposób powstają dowody elektroniczne. Zagadnienie wykorzystania danych elektronicznych w postępowaniu cywilnym, wydaje się być jednym z najważniejszych zagadnień w zakresie harmonizacji możliwości korzystania z informacji zapisanych w cyberprzestrzeni lub realnym świecie. System prawny powinien umożliwić przedstawienie sądowi danych elektronicznych i wykorzystania ich jako dowód. Istnieje zatem konieczność naukowej analizy wykorzystywania danych elektronicznych oraz wiarygodności takich danych.

W teorii wskazuje się, że pojęcie informacji jest niejednoznaczne i niedefiniowalne, z uwagi na jego pierwotny, elementarny charakter⁹⁷. W słowniku PWN wskazuje się, że informacja to "dane wskazane przez komputer"⁹⁸.

Przeszło 93% poruszających się informacji to dane w postaci cyfrowej⁹⁹. Nawet te w tej chwili czytane słowa zostały zapisane w formie elektronicznej¹⁰⁰. Początkowo terminem "informacja" posługiwano się niewralgicznie, przede wszystkim w dyscyplinie nauk społecznych¹⁰¹. Na skutek rozwoju nauki rozszerzono jego stosowanie na cybernetykę i biologię¹⁰².

6
25 ust. 1 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 910/2014 z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym (eIDAS) oraz uchylające dyrektywę 1999/93/WE, [5 https://eurlex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0910](https://eurlex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0910) (dostęp: 27.11.2021), podpisowi elektronicznemu nie można odmówić skutku prawnego jako dowodu w postępowaniu sądowym, wyłącznie z tego powodu, że podpis ten ma postać elektroniczną lub nie spełnia wymogów dla kwalifikowanych podpisów elektronicznych. Moc dowodowa dokumentu elektronicznego opatrzonego podpisem elektronicznym, jest więc równoważna tradycyjnemu dokumentowi opatrzonemu podpisem własnoręcznym. Co więcej, bez znaczenia jest to czy podpis elektroniczny spełnia wymogi dla kwalifikowanych podpisów elektronicznych czy też nie. Innym przykładem ustawy zawierającej przepisy szczegółowe, które przewidują instrumenty elektroniczne do działania w przestrzeni elektronicznej, może być ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych, która określa [40 ady świadczenia usług płatniczych oraz wydawania i wykupu pieniądza elektronicznego](https://pl.wikipedia.org/wiki/Podpis_elektroniczny_(prawo)) (zob. [https://pl.wikipedia.org/wiki/Podpis_elektroniczny_\(prawo\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Podpis_elektroniczny_(prawo)), dostęp: 27.11.2021).

⁹⁵ Zob. R. Česna, *op.cit.*, s. 92.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ Zob. B. Stefanowicz, *Informacja*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 2010, s. 1, https://wneiz.pl/nauka_wneiz/studia_inf/24-2009/si-24-279.pdf (dostęp: 27.11.2021); zob. także M. Kłodawski, *Pojęcie informacji w naukach teoretycznoprawnych*, Portal innowacyjnego transferu wiedzy w Nauce 2012, s. 1, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/316/Maciej_Klodawski_-_Pojecie_informacji_w_naukach_teoretycznoprawnych.pdf (dostęp: 27.11.2021); zob. również Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/informacja;3914686.html> (dostęp: 27.11.2021).

⁹⁸ Zob. Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/informacja;2466189.html> (dostęp: 27.11.2021).

⁹⁹ Zob. M. Chromik, *Magazyn informatyki śledczej*, nr. 1, kwiecień 2009, s. 1.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Zob. A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, s. 18.

¹⁰² Ibidem.

Informacja ma charakter niematerialny, natomiast jest przekazywana i zapisywana za pomocą obiektów materialnych¹⁰³. Zgodnie z polskim systemem prawnym, informacja nie może być rzeczą, więc nie może być przedmiotem własności¹⁰⁴. Warto jednak zauważyć, że może ona mieć wartość ekonomiczną, a także być przedmiotem praw majątkowych¹⁰⁵. Na podstawie art. 44 k.c., prawa majątkowe mogą stanowić mienie, a także podlegają ochronie prawnokarnej¹⁰⁶.

Temat dowodów elektronicznych jest bardzo aktualny, ponieważ ilość informacji zapisanych w formie cyfrowej, a także ich wykorzystywanie stale wzrasta. Ponadto, mogą one być stosowane w różnych sferach życia, co uzasadnia potrzebę prowadzenia badań naukowych, a także wprowadzenia optymalnego podejścia do technologii informatycznych w postępowaniach sądowych. Nie budzi wątpliwości, że w ostatnich latach coraz więcej procesów cywilnych dotyczy spraw, w których powstał spór o informacje zapisane w postaci elektronicznej (m.in. zamieszczone w Internecie)¹⁰⁷. W takiej kategorii spraw konieczna jest analiza dowodów utrwalonych w formie cyfrowej przez sądy¹⁰⁸. Opracowanie możliwych ulepszeń w zakresie wykorzystywania, przeprowadzania, gromadzenia, i prezentacji dowodów elektronicznych, które mogą być przydatne w postępowaniach sądowych w Polsce, powinno zostać poprzedzone sformułowaniem definicji dowodu elektronicznego, wskazaniem jego cech oraz miejsca w systemie prawa.

Pojęcie dowodu elektronicznego i cyfrowego

Zastosowanie nowoczesnych technologii w praktyce sądowej, przejawia się między innymi, poprzez możliwość wykorzystania w procesie cywilnym elektronicznych środków dowodowych¹⁰⁹. Kodeks postępowania cywilnego nie zawiera definicji legalnej dowodów

¹⁰³ Zob. B. Stefanowicz, *Informacja*, Wyższa Szkoła Informatyki Stosowanej i Zarządzania pod auspicjami Polskiej Akademii Nauk, s. 8, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/4341/Rep/InformacjaCalosc'2014.docx?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp: 27.11.2021).

¹⁰⁴ Zob. A. Adamski, *Prawo karne komputerowe*, C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 99.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem. Przykładem praw majątkowych do informacji, które korzystają z ochrony prawnokarnej mogą być autorskie prawa majątkowe do programu komputerowego.

¹⁰⁷ np. na portalach społecznościowych.

¹⁰⁸ Obecnie kraje europejskie nie mają rozwiniętych zasad regulujących dowody elektroniczne. Wyjątkiem jest prawo ukraińskie które znacznie rozbudowało regulacje dotyczące dowodów cyfrowych (zob. K. Drogoziuk, N. Golubeva, *Web-page screenshots as evidence in civil procedure of Ukraine*, Masaryk University Journal of Law & Technology, Summer 2019, Vol. 13, Issue 1, s. 88).

¹⁰⁹ Istotny problem może stanowić ochrona praw i interesów polegająca na gromadzeniu, przedstawianiu i poświadczaniu dowodów zapisanych w formie elektronicznej. Urządzenia elektroniczne takie jak smartphony, kamery użytkowe lub tablety są bardzo rozpowszechnione w związku z czym mogą zawierać dowody. Należy wskazać, że w niektórych postępowaniach dowód zapisany w postaci elektronicznej może być jedynym

elektronicznych. W polskiej literaturze prawniczej, problematyka dowodu elektronicznego została podjęta dla potrzeb procesu karnego i kryminalistyki, natomiast doczekała się niewielu opracowań z zakresu postępowania cywilnego, pomimo tego, że omawiane dowody są mocno zakorzenione w sprawach cywilnych i od dawna wykorzystuje się je w postępowaniu dowodowym.

Zarówno w literaturze krajowej, jak i zagranicznej formułowanych jest wiele definicji dowodów elektronicznych. Najczęściej składają się z trzech elementów:

- 1) odniesienia do danych (które dotyczą informacji przechowywanych w formie elektronicznej, takich jak tekst, zapis dźwięku, zapis obrazu, zapisu obrazu i dźwięku);
- 2) słowa „komputer” (które należy rozumieć w najszerszym możliwym znaczeniu i obejmuje każde urządzenie, które przechowuje, przetwarza lub przesyła dane);
- 3) ponadto definicje zakładają, że dowody muszą być istotne i dopuszczalne¹¹⁰.

W wytycznych Komitetu Ministrów dla państw członkowskich, w sprawie dowodów elektronicznych w postępowaniu cywilnym i administracyjnym, została przyjęta szeroka koncepcja definicji dowodu elektronicznego, wedle której: „dowody elektroniczne oznaczają wszelkie dowody pochodzące z danych zawartych w dowolnym urządzeniu lub przez nie wytworzone, których działanie zależy od oprogramowania lub danych przechowywanych w systemie komputerowym lub sieci lub przesyłanych przez nie”¹¹¹. Zgodnie z definicją sformułowaną przez Naukowe Grupy Robocze ds. Dowodów cyfrowych i technologii obrazowania, dowody elektroniczne to: „informacje o wartości dowodowej, które są przechowywane lub przesyłane w formie binarnej”¹¹².

W doktrynie krajowej i zagranicznej najczęściej przywoływana jest definicja dowodów cyfrowych zaproponowana przez Międzynarodową Organizację do spraw Dowodów Komputerowych (IOCE): „dowód cyfrowy to informacja przechowywana lub

możliwym środkiem dowodowym w sprawie lub mieć większą wartość dowodową w porównaniu z innymi przeprowadzonymi dowodami.

¹¹⁰ Zob. S. Mason, D. Seng, *op. cit.*, s. 19.

¹¹¹ Zob. Guidelines of the Committee of Ministers to Member States on Electronic Evidence in Civil and Administrative Proceedings (Adopted by the Committee of Ministers on 30 January 2019 at the 1335th meeting of the Ministers Deputies), s. 6, <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5> (dostęp: 27.11.2021), dalej jako: „*European Guidelines*”. Wytyczne zawierają ogólne zasady dotyczące dowodów elektronicznych, a także praktyczne porady związane z ich wykorzystywaniem w postępowaniach cywilnych. W mojej ocenie, z uwagi na to, że w polskich przepisach prawa, a także nauce postępowania cywilnego niewiele uwagi przeznaczono wykorzystywaniu informacji przetwarzanej elektronicznie w postępowaniu dowodowym, warto stosować wytyczne jako praktyczne wskazówki¹³ dotyczące postępowania z tego rodzaju dowodami.

¹¹² Zob. Scientific Working Groups on Digital Evidence and Imaging Technology, *Best Practices for Digital Evidence Laboratory Programs Glossary*: ver. 2.7, s. 6, https://www.crime-scene-investigator.net/swgde_swgit_glossary_v2-4.pdf (dostęp: 27.11.2021).

16 transmitowana w formie binarnej, która może mieć znaczenie w postępowaniu sądowym”¹¹³. Definicja ta została przyjęta przez Biuro Programów Sprawiedliwości Departamentu Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych, 10 *National Institute of Justice*, w publikacji *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders* i *Forensic Examination of Digital Evidence: A Guide for Law Enforcement* ¹¹⁴. Tak sformułowana definicja dowodu elektronicznego jest uniwersalna - istnieje możliwość jej wykorzystania nie tylko w postępowaniach cywilnych i karnych, ale także w postępowaniach sądowych i pozasądowych (np. postępowanie mediacyjne, 30 postępowanie przygotowawcze). Były też formułowane definicje węższe, np. w publikacji 30 *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders* z 2008 roku, w której dowody elektroniczne zostały zdefiniowane jako „informacje i dane wartościowe dla dochodzenia, które są przechowywane, odbierane lub 35 przesyłane przez urządzenie elektroniczne” ¹¹⁵. A. Lach jako definicje dowodu elektronicznego wskazuje „informację w formie elektronicznej o znaczeniu dowodowym”¹¹⁶.

Dla potrzeb postępowania cywilnego, można powiedzieć, że dowody elektroniczne to wszelkie informacje utrwalone w formie elektronicznej, o znaczeniu dowodowym dla postępowania cywilnego. Taka definicja wydaje się odpowiednio pojemna, a jednocześnie precyzyjna i pomocna dla potrzeb klasyfikacji dowodów. Ten krótki przegląd różnych koncepcji, pozwala dostrzec brak większej różnorodności w zakresie definicji dowodów elektronicznych. Definicje są formułowane w zależności od potrzeb danej dziedziny prawa. Ich charakterystyczną cechą jest to, że operacjonalizują pojęcie dowodów elektronicznych - podają wskazówkę jak można je analizować - np.: „o znaczeniu dowodowym”.

Dowód elektroniczny określany jest wieloma innymi nazwami np. “dowód cyfrowy”, “dowód komputerowy”, “dowód utworzony na skutek działania komputera”, “dowód IT”¹¹⁷. Pojęcie „dowodu elektronicznego” zawiera w sobie szerszy zakres dowodów niż „dowody

42
¹¹³ Zob. Federal Bureau of Investigation (FBI) website, <https://archives.fbi.gov/archives/about-us/lab/forensic-science-communications/fsc/april2000/swgde.htm>, (dostęp: 27.11.2021); zob. A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, s. 28; zob. A. Lach, *Dowody cyfrowe w postępowaniu karnym, wybrane zagadnienia praktyczne i teoretyczne, e-BIULETYN* 2, 2004, s. 1, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/24720/PDF/Dowody_cyfrowe_w_postepowan.pdf (dostęp: 27.11.2021); zob. M. Czerwińska, P. Czarnecki, *Katalog dowodów w postępowaniu karnym*, Legalis 2014, roz. Dowód elektroniczny w postępowaniu karnym, pkt. 1. Rozważania wstępne; zob. S. Mason, D. Seng, *op.cit.*, s. 19.

¹¹⁴ Zob. *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders*, US Department of Justice 2001, s. 48, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/187736.pdf> (dostęp: 27.11.2021); zob. również *Forensic Examination of Digital Evidence: A Guide for Law Enforcement*, US Department of Justice 2004, s. 39, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/199408.pdf> (dostęp: 27.11.2021).

¹¹⁵ Zob. *Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders*, US Department of Justice 2008, wyd. 2, s. 10, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/219941.pdf> (dostęp: 27.11.2021).

¹¹⁶ Zob. A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, s. 28.

¹¹⁷ Zob. S. Mason, D. Seng, *op.cit.*, s. 18 i n.; zob. także A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, s. 28.

cyfrowe”, ponieważ obejmuje także zapisy analogowe¹¹⁸. Ponadto większość tych nazw wiąże dowody utrwalone w postaci elektronicznej z komputerem, co w konsekwencji doprowadza do zawężenia kręgu tych dowodów, do jedynie tych, przy których powstaniu uczestniczył komputer¹¹⁹. Tak rozumiane pojęcie dowodu elektronicznego należałoby uznać za zbyt wąskie, ponieważ eliminuje zapisy pozyskane za pomocą innych urządzeń (np. dyktafon, kamera cyfrowa)¹²⁰. Elektroniczne środki dowodowe mogą pochodzić z różnych źródeł (także nielegalnych), które pod względem formy i funkcji wydają się być dalekie od tradycyjnych komputerów: serwery, urządzenia mobilne (takie jak smartphony i tablety), konsole do gier, podłączone urządzenia (np. głośniki inteligentne, telewizory inteligentne i inne inteligentne urządzenia), technologie do noszenia (np. opaski fitness, inteligentne zegarki), magazyn w tzw. chmurze (*cloud computing service*) i Internet (w tym także *dark web*)¹²¹.

Miejsce dowodu elektronicznego w systemie prawa

W nauce postępowania cywilnego, wyróżnia się kilka rodzajów dowodów, istotnych z punktu widzenia poszczególnych cech i kryteriów. Ze względu na kryterium kodeksowe, możemy wyodrębnić dowody uregulowane w k.p.c. z nazwy¹²², a także inne dowody (tzw. dowody nienazwane), które mogą być wprowadzone do postępowania cywilnego na podstawie art. 309 k.p.c. (np. dowód z kodu genetycznego, dowód z badań antropologicznych)¹²³. Katalog środków dowodowych jest otwarty, a przepisy nie przesądzają jednoznacznie o ich wartości. W polskim systemie prawnym, dowody elektroniczne, pomimo niektórych swoich specyficznych właściwości, nie stanowią samodzielnej kategorii dowodów. Dane elektroniczne oferowane we wniosku dowodowym, zazwyczaj będą stanowić dokument w świetle obowiązujących przepisów postępowania cywilnego. Sąd może również określić

¹¹⁸ Należy podkreślić, że obecnie, przyrządy umożliwiające utrwalenie informacji w postaci cyfrowej (np. smartphony, kamery cyfrowe) bezpowrotnie wyparły urządzenia służące do rejestracji sygnałów analogowych (np. magnetofon umożliwiający zapis dźwięku na taśmie magnetofonowej). Wydaje się więc, że warto używać pojęcia dowody cyfrowe, aby podkreślić dominującą rolę informacji zapisanej w postaci cyfrowej (zob. A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, s. 29 i n.).

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Zob. S. Mason, D. Seng, *op.cit.*, s. 1.

¹²² Do dowodów uregulowanych w k.p.c. z nazwy zaliczamy dowód z dokumentu, dowód z zeznań świadków, dowód z opinii biegłych, dowód z oględzin, dowód z grupowego badania krwi, dowód z przesłuchania stron oraz do 17 z urządzeń przenoszących obrazy lub dźwięki.

¹²³ Zgodnie z treścią art. 309 k.p.c. sposób przeprowadzenia dowodu innymi środkami dowodowymi niż wymienione w artykułach poprzedzających określi sąd zgodnie z ich charakterem, stosując odpowiednio przepisy o dowodach.

16
sposób ich przeprowadzenia zgodnie z ich charakterem, stosując odpowiednio przepisy o dowodach. Można jednak spróbować dokonać ich umiejscowienia w systemie, w oparciu o tradycyjne kryteria klasyfikacji dowodów.

Czy dowody elektroniczne można by zaliczyć do dowodów rzeczowych? Początkowo może się wydawać, że dowody elektroniczne można by zakwalifikować jako dowody rzeczowe, ponieważ źródłem informacji jest rzecz (czyli tak jak np. w przypadku dowodu z dokumentu, jeżeli chodzi o badanie jego cech zewnętrznych lub dowodu z oględzin). Takie rozwiązanie zostało przyjęte w kodeksie postępowania cywilnego Ukrainy, w którym zaliczono dowody elektroniczne do dowodów rzeczowych. W 2004 roku, art. 65 kodeksu postępowania cywilnego Ukrainy precyzował, że dowody rzeczowe stanowią także nośniki magnetyczne, elektroniczne i inne, zawierające audiowizualne informacje o okolicznościach istotnych dla sprawy¹²⁴. Przyjęto m. in., że nagrania audio i wideo należą do dowodów fizycznych, ponieważ informacje w nich zawarte są przechowywane na przedmiocie materialnym, o charakterze nieożywionym, w stanie który się nie rozwija¹²⁵. Dowody elektroniczne nie posiadają jednak wielu właściwości dowodów fizycznych¹²⁶. Do takich cech należą:

- 1) podstawą materialnego dowodu jest przedmiot świata materialnego;
- 2) informacje dowodowe w materiale dowodowym są wyrażone we właściwościach materialnych przedmiotu;
- 3) informacje zawarte w materialnych dowodach co do zasady postrzegane są bezpośrednio¹²⁷.

Różnice pomiędzy dowodami elektronicznymi a tradycyjnymi, zadecydowały o odstąpieniu od pierwotnej koncepcji i słusznie uznano, że dowody elektroniczne należy traktować jako samoistny środek dowodowy w postępowaniu cywilnym¹²⁸. W 2017 roku wyróżniono nową kategorię dowodów - dowody elektroniczne¹²⁹. Od 2017 roku, zgodnie z art. 100 kodeksu postępowania cywilnego Ukrainy, dowodami elektronicznymi są „informacje w formie elektronicznej (cyfrowej) zawierające informacje o okolicznościach

11
¹²⁴ Zob. C. A. Chvankin, *Audio and Video Recordings as a Type of Electronic Evidence in Civil Proceedings*, *Theory and Practice of Jurisprudence*, t. 2 No. 18, 2020, s. 2, <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/218694> (dostęp: 27.11.2021).

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Bliżej A. Shtefan, *Electronic Evidence Characteristics and Features of Use*, *Theory and Practice of Intellectual Property*, 6/2019, s. 2, <https://drive.google.com/file/d/1-tqH32AezStA48QOP0mZBzE7Gmvke6Lv/view?usp=sharing> (dostęp: 27.11.2021).

¹²⁷ Zob. C. A. Chvankin, *op.cit.*, s. 4.

¹²⁸ Bliżej A. Shtefan, *op.cit.*, s. 2.

¹²⁹ Zob. C. A. Chvankin, *op.cit.*, s. 5.

istotnych dla sprawy, w szczególności dokumenty elektroniczne (w tym dokumenty tekstowe, grafiki, plany, fotografie, nagrania wideo i dźwiękowe itp.), strony internetowe, wiadomości tekstowe, multimedialne i głosowe, metadane, bazy danych i inne dane w formie elektronicznej”¹³⁰. Wydaje się, że z uwagi na istotne różnice pomiędzy dowodami elektronicznymi a dowodami klasycznymi (tradycyjnymi), dowody elektroniczne należy wyodrębnić jako osobny rodzaj dowodów w postępowaniu cywilnym.

Cechy dowodu elektronicznego

Dowody elektroniczne to zagadnienie stosunkowo nowe w postępowaniach cywilnych. W różnych systemach prawnych przyjęto różne strategie ich wykorzystywania oraz przeprowadzania. Niektóre systemy wprowadziły nowe przepisy dotyczące dowodów utrwalonych w postaci elektronicznej (np. k.p.c. Ukrainy który wyszczególnia dowody elektroniczne jako odrębne środki dowodowe). Inne natomiast, analogicznie stosują obowiązujące przepisy o dowodach (np. Polski k.p.c.)¹³¹.

Nowe przepisy zazwyczaj kładą nacisk na różnice pomiędzy dowodami tradycyjnymi a elektronicznymi¹³². Takie rozwiązanie może uniemożliwić prawnikom wykorzystanie ich doświadczenia i znajomości prawa dowodowego, przy dokonywaniu oceny i interpretacji dowodów elektronicznych, często wywołując poczucie niepewności i zagubienia. W przypadku odpowiedniego stosowania istniejących przepisów, nacisk kładziony jest na podobieństwa pomiędzy dowodami elektronicznym i tradycyjnymi¹³³. Prawnicy mogą wykorzystać swoje doświadczenie i znajomość zasad postępowania dowodowego, jednak brak reguł dotyczących wykorzystywania dowodów elektronicznych może skutkować niewłaściwym zastosowaniem zasad dowodowych¹³⁴. Ponadto zasady przewidziane w przepisach postępowania cywilnego mogą okazać się niewystarczające do należytego przeprowadzania elektronicznych środków dowodowych, a także ich oceny, na co wskazują liczne błędy sądów w zakresie wykorzystywania danych bilingowych¹³⁵. Niezależnie więc od

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ Zob. S. Mason, D. Seng, *op.cit.*, s. 84.

¹³² Ibidem.

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Działalność administracyjno-organizacyjna sądów cywilnych, w zakresie uzyskiwania i przetwarzania danych z bilingów, była przedmiotem kontroli NIK w 2013 roku. Kontrola wykazała wiele przypadków kierowania wniosków o udostępnienie danych telekomunikacyjnych w sprawach cywilnych, bez uprzedniej zgody abonenta. Ponadto, wskazywano niewłaściwe przepisy jako podstawę udostępnienia danych telekomunikacyjnych, żądano treści SMS-ów, występowało o dane za okres, który przekraczał 24 miesiące (obecnie jest to 12 miesięcy). Wskazano także na systematyczny (powtarzający się) charakter wymienionych wyżej nieprawidłowości, co w mojej ocenie stwarza ryzyko powielania popełnionych błędów (zob. Informacja o

przyjętych rozwiązań, prawnicy muszą znać szczególne cechy dowodów elektronicznych, aby móc prawidłowo posługiwać się elektronicznym materiałem dowodowym. Możliwość wykorzystywania dowodów elektronicznych, oznacza również możliwość ich gromadzenia i prezentowania przed sądem. Wydaje się, że warto wskazać kilka szczególnych cech tego środka dowodowego, szczególnie z uwagi na to, że w teorii polskiego prawa procesowego cywilnego, nie podjęto próby ich identyfikacji.

Dowody elektroniczne mają następujące cechy:

1) niematerialny charakter. Dowody elektroniczne nie mają charakteru materialnego - powstają (przy użyciu określonych urządzeń i oprogramowania) i istnieją w określonym środowisku - w przestrzeni niematerialnej, przez co nie posiadają cech dowodów tradycyjnych, czy też cech charakterystycznych dla obiektów świata materialnego (np. nie można ich zobaczyć lub analizować bez użycia odpowiednich środków technicznych)¹³⁶.

2) zależność od urządzeń i oprogramowania. Informacje zapisane w formie elektronicznej nie mogą być postrzegane bezpośrednio. Dowody elektroniczne składają się z danych zakodowanych przez określone rodzaje sygnałów, które nie są dostępne do bezpośredniego odbioru przez ludzkie zmysły, bez użycia odpowiednich środków technicznych¹³⁷. Aby wydobyć informacje z zakodowanych danych utrwalonych w postaci elektronicznej, najpierw zakodowane dane muszą zostać przekształcone przez urządzenia z odpowiednim oprogramowaniem, które są w stanie je przekształcić na formę czytelną dla człowieka (np. tekst, obraz lub dźwięk)¹³⁸. Uzyskanie informacji z dowodu elektronicznego wymaga więc użycia odpowiedniego sprzętu i oprogramowania¹³⁹.

12

wynikach kontroli NIK. Uzyskiwanie i przetwarzanie przez uprawnione podmioty danych z bilingów, informacji o lokalizacji oraz innych danych, o których mowa w art. 180 c i d ustawy Prawo telekomunikacyjne, 2013, s. 11 i n. https://www.nik.gov.pl/plik/id_5421_vp_7038.pdf, dostęp: 27.11.2021).

¹³⁶ Zob. D. M. Tsekhan, *Tsyfrowi Dokazy: Poniattia, Osoblyvosti ta Mistse u Systemi Dokazu Vannia*, Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu, Yurysspru Dentsiia 2013. Vyp. 5, s. 257.

¹³⁷ Bliżej A. Shtefan, *op.cit.*, s. 3.

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ Warto zauważyć, że w zależności od technologii jaką wybierzemy do wyświetlania tego samego obiektu źródłowego, występują różnice w sposobie jego prezentacji. Przykładowo, ten sam dokument tekstowy otwarty w programie *open office* i *microsoft word* będzie wyglądał inaczej. W systemie *open office*, przypisy są widoczne na dole każdej strony, natomiast w *microsoft word* przypisy wyświetlają się dopiero po kliknięciu w konkretny numer przypisu. Jeżeli prezentowany jest dokument przy pomocy programu *microsoft word*, w którym przypisy są rozbudowane i zawierają dużo informacji, to część informacji może ulec pominięciu, ponieważ nie będą wyświetlane. Mamy więc wiele sposobów prezentacji obiektów cyfrowych, co może stwarzać problemy. Również witryny internetowe mogą wyglądać bardzo różnie w zależności od używanej przeglądarki, typu ekranu lub spersonalizowanych ustawień. Wydaje się więc, że warto przynajmniej częściowo uporządkować sposób przedstawiania dowodów elektronicznych, w celu harmonizacji ich wykorzystania przed sądem i zlikwidowania różnic w zakresie ich prezentacji (zob. S. Mason, D. Seng, *op.cit.*, s. 19-22).

3) łatwość kopiowania. Dowody elektroniczne mogą być kopiowane i przenoszone na inne nośniki danych lub urządzenia techniczne, bez utraty ich zawartości. Taka cecha z pewnością stanowi ułatwienie dla organów procesowych i biegłych, którzy mogą badać, a także wykonywać inne czynności, nie obawiając się o utratę lub uszkodzenie materiału dowodowego¹⁴⁰. Łatwość powielania elektronicznych środków dowodowych, powoduje jednak również, że mogą być manipulowane i oferowane we wniosku dowodowym w zniekształconej formie. Trudności może sprawiać więc, ustalenie autentyczności dowodów elektronicznych. Kopie dokumentu elektronicznego od oryginału można odróżnić jedynie za pomocą metadanych. W wielu sprawach, sędziowie, nie są w stanie samodzielnie odróżnić zapisu pierwotnego od wtórnego, więc konieczne jest korzystanie z pomocy biegłych.

4) brak określonego nośnika przechowywania. Elektroniczny format danych oznacza, że dane mogą być zapisane na materialnych nośnikach informacji lub w Internecie¹⁴¹. Dowody elektroniczne w przeciwieństwie do tradycyjnych dowodów nie są więc powiązane ze ściśle określonym nośnikiem¹⁴².

5) zawierają metadane (tzw. dane o danych). Metadane stanowią elektroniczne informacje o innych danych elektronicznych, które mogą ujawnić pochodzenie lub historię dowodów¹⁴³. Z reguły nie są bezpośrednio dostępne¹⁴⁴. Metadane mogą zawierać istotne dane dowodowe, takie jak godzina i data utworzenia lub modyfikacji pliku oraz data i godzina przesłania danych¹⁴⁵. Nazywane są "cyfrowymi odciskami palców" dowodów elektronicznych¹⁴⁶. Metadane można podzielić na trzy podstawowe rodzaje, mające istotne znaczenie dowodowe:

- a) metadane opisowe - stanowią dane o zrozumieniu lub znalezieniu zasobu¹⁴⁷. Opisują dzieło w celu identyfikacji (np. temat, tytuł, twórca);
- b) metadane administracyjne - takie jak metadane praw, metadane techniczne, metadane konserwacji - dane które dotyczą dekodowania i renderowania plików, zarządzania plikami, a także praw własności intelektualnej związanych z treścią;
- c) metadane strukturalne - dane które przedstawiają strukturę obiektów złożonych¹⁴⁸.

¹⁴⁰ Zob. A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, s. 32.

¹⁴¹ Zob. A. Shtefan, *op.cit.*, s. 3.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Zob. *European Guidelines*, s. 6.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 16.

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Zob. B. Oręziak, M. Świerczyński, *Electronic Evidence in the Light of The Council of Europe's New Guidelines*, *Comparative Law Review* 25 2019, Nicolaus Copernicus University, s. 13, <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/CLR/article/view/CLR.2019.009> (dostęp: 27.11.2021).

¹⁴⁸ Ibidem, s. 7.

Wymienione cechy dowodów elektronicznych wskazują na ich szczególny charakter. W literaturze wskazuje się na rosnącą liczbę spraw, w których dowody cyfrowe zostały przeoczone lub błędnie zinterpretowane¹⁴⁹. W celu zmniejszenia ryzyka błędów i błędnych interpretacji, konieczne jest ujednolicenie sposobu ich analizy. Sędziowie powinni być w stanie nie tylko ocenić dowody elektroniczne, ale także uzasadnić swoje oceny w sposób przejrzysty, poprawny, spójny, a także zrozumiały dla uczestników postępowania¹⁵⁰. Rozwiązaniem mogłoby być opracowanie wytycznych, dotyczących przeprowadzania, a także oceny dowodów elektronicznych, poprzez dobranie odpowiednich strategii ich analizy i interpretacji, takich jak opracowanie standardu interpretacji wartościującej, która promowałaby podejście oparte na współczynniku prawdopodobieństwa (5 stopniowa skala - 1. - twierdzenia (fakty) wykazywane dowodem elektronicznym są bardzo mało prawdopodobne, 2. - twierdzenia (fakty) wykazywane dowodem elektronicznym są mało prawdopodobne, 3. - twierdzenia (fakty) wykazywane dowodem elektronicznym są prawdopodobne, 4. - twierdzenia (fakty) wykazywane dowodem elektronicznym są całkiem prawdopodobne, 5. - twierdzenia (fakty) wykazywane dowodem elektronicznym są bardzo prawdopodobne)¹⁵¹.

Podejście oparte na współczynniku prawdopodobieństwa, wydaje się właściwym, tymczasowym rozwiązaniem, w celu zaspokojenia pilnych potrzeb, dopóki nie zostaną opracowane bardziej wyrafinowane metody oceny dowodów cyfrowych. Szczególny charakter dowodów elektronicznych, uzasadnia również potrzebę stosowania odrębnego sposobu przeprowadzania elektronicznego materiału dowodowego. W polskim systemie prawnym dowody elektroniczne nie zostały wyodrębnione jako samodzielny środek dowodowy. Dane elektroniczne zazwyczaj będą stanowiły dokument, z uwagi na szeroki zakres tego pojęcia lub sposób ich przeprowadzenia określi sąd zgodnie z ich charakterem, stosując odpowiednio przepisy o dowodach (art. 309 k.p.c.). Stosowanie prawa pozostawiono więc w znacznym stopniu sądowni. Brak szczegółowych regulacji, stwarza szersze możliwości oceny oraz ewentualnego zastosowania dowodu elektronicznego w konkretnym postępowaniu cywilnym.

Wydaje się, że różne dowody powinny odpowiadać różnym kryteriom dopuszczalności, w związku z czym dopuszczalność dowodów utrwalonych w formie elektronicznej należy badać w sposób zindywidualizowany. Brak szczegółowych regulacji może stanowić wyzwanie dla stron, które stosując prawo procesowe, nie posiadają

¹⁴⁹ Zob. E. Casey, *Standardization of Forming and Expressing Preliminary Evaluative Opinions on Digital Evidence*, *Forensic Science International: Digital Investigation* 32, 2020, s. 1.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Ibidem.

wykształcenia prawniczego lub nie korzystają z pomocy profesjonalnego pełnomocnika. Ponadto, problemem może być stan niepewności uczestników postępowania, w którym nie znają zamierzeń sądu co do sposobu przeprowadzania i analizy dowodu. Rozwiązaniem mogłoby być zakwalifikowanie dowodu elektronicznego jako szczególnego środka dowodowego i określenie reguł jego przeprowadzania, co pozwoliłoby na wykorzystywanie dowodów elektronicznych w sprawach cywilnych w jednolity sposób i na tożsamych zasadach¹⁵², lepsze przygotowanie stron do rozprawy, a także zlikwidowanie stanu niepewności, w którym strony nie znają zamierzeń sądu co do sposobu przeprowadzania dowodu¹⁵³.

WNIOSKI

Problematyka dowodów elektronicznych w polskiej literaturze prawniczej została po raz pierwszy podjęta przez A. Lacha¹⁵⁴. Uzasadnione było to szybkim rozwojem technologii

¹⁵² Sąd, badając wartość dowodową przekazanych danych elektronicznych musi zdecydować, czy dane mają wartość dowodową, a także ocenić czy informacje zapisane w postaci elektronicznej są wiarygodne. W Polsce nie ma jeszcze wytycznych, które dotyczyłyby oceny dowodów elektronicznych, jednak w USA takie zalecenia zostały wskazane już w 2001 roku. Regulamin proceduralny Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych wymienia jakie czynniki mogą być brane pod uwagę, przy dokonywaniu oceny wagi dowodowej dokumentów elektronicznych w postępowaniu cywilnym. Zgodnie z regulaminem, sąd oceniając wagę dowodową dokumentu elektronicznego może wziąć pod uwagę następujące kryteria:

- 1) wiarygodność sposobu lub metod w jaki zostały przekazane, wygenerowane lub przechowywane;
- 2) wiarygodność sposobu, który posłużył do identyfikacji jego twórcy;
- 3) integralność systemu teleinformatycznego, w którym jest on przechowywany lub zapisany;
- 4) jakość oraz charakter informacji, które dostały się do systemu teleinformatycznego a na którym wiadomość elektroniczna lub dokument elektroniczny zostały oparte;
- 5) a także inne czynniki które według oceny sądu mogłyby mieć wpływ na dokładność lub integralność dokumentu elektronicznego lub wiadomości elektronicznej zawierającej dane (zob. zasady dotyczące dowodów elektronicznych Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych 2001, <https://www.chanrobles.com/rulesonelectronicvidence.htm#.YFWpd51KhPY> (dostęp: 27.11.2021).

¹⁵³ Przykładem systemu prawnego, w którym dokonano wyszczególnienia dowodów elektronicznych jest ustawodawstwo Ukrainy. Od 2017 roku zgodnie z art. 100 kodeksu postępowania cywilnego Ukrainy, dowodami elektronicznymi są „informacje w formie elektronicznej (cyfrowej) zawierające informacje o okolicznościach istotnych dla sprawy, w szczególności dokumenty elektroniczne (w tym dokumenty tekstowe, grafiki, plany, fotografie, nagrania wideo i dźwiękowe itp.), strony internetowe, wiadomości tekstowe, multimedialne i głosowe, metadane, bazy danych i inne dane w formie elektronicznej” (zob. A. Shtefan, *op.cit.*, s. 1). W teorii prawa procesowego Ukrainy zakwalifikowanie dowodu elektronicznego jako szczególnego środka dowodowego oceniane jest bardzo pozytywnie (zob. C. A. Chvankin, *op.cit.*, s. 4; zob. także A. Shtefan, *op.cit.*, s. 1; zob. również O. Gusiev, *Pravovi Prezumptsiï ta Otsinka Dostovîrnosti Elektronnykh Dokazie u TSyvil'nomu Pravotseï u, TSyvranomou Pravotseï u, TSyv.*, s. 1, http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Prav_2019_35_9 (dostęp: 27.11.2021). Ponadto wskazuje się, że był to zaledwie jeden z etapów uregulowania wykorzystywania dowodów elektronicznych w postępowaniach cywilnych i zwraca się uwagę na potrzebę wprowadzania kolejnych zmian, takich jak uregulowanie kwestii dotyczących różnicowania oryginałów od kopii dowodów elektronicznych lub wprowadzenia domniemania autentyczności niektórych faktów i okoliczności związanych z informacją elektroniczną (zob. A. Shtefan, *op.cit.*, s. 1; zob. także O. Gusiev, *op.cit.*, s. 1). Wydaje się więc, że ustawy i regulacje w innych systemach prawnych powinny zmierzać w kierunku częściowego unormowania wykorzystywania dowodów elektronicznych, mając na celu poprawę funkcjonowania sądów.

¹⁵⁴ Zob. A. Lach, *Dowody elektroniczne...*, s. 18.

które coraz częściej były wykorzystywane w postępowaniu dowodowym oraz do popełniania przestępstw. W mojej ocenie konieczne jest już podjęcie tematyki elektronicznych środków dowodowych również w kontekście postępowania cywilnego, ponieważ w praktyce sądowej, coraz częściej wykorzystywane są materiały elektroniczne w celu udowodnienia swoich roszczeń, co wskazuje na wzrost świadomości w zakresie wykorzystywania dowodów elektronicznych. Przepisy są coraz doskonalsze, a ich ciągłe udoskonalanie pozwoli zapewnić przestrzeń dla szerokiego wykorzystywania dowodów elektronicznych w sprawach sądowych, ukazując jednocześnie ich ogromne zalety. Prawidłowe i sprawne wykorzystywanie dowodów elektronicznych przekłada się nie tylko na jakość i szybkość postępowania, ale również na jego ekonomie. W mojej ocenie, w celu usprawnienia postępowań sądowych, warto nadal tworzyć i ulepszać istniejące systemy informatyczne, takie jak KRS, CEIDG, programy umożliwiające prace z dokumentami elektronicznymi (takie jak sędzia 2.0), oraz przeprowadzać szkolenia w zakresie pracy z dokumentami sporządzonymi w postaci elektronicznej. Warto również rozwijać mechanizmy elektronicznego wymiaru sprawiedliwości (takie jak EPU), a także rozważyć wprowadzenie elektronicznego systemu wymiaru sprawiedliwości, który umożliwiłby stronom postępowania składanie dokumentów online oraz zdalne monitorowanie postępów w sprawie. Rozwiązaniem mogłoby być również wprowadzenie jasnych zasad dotyczących obsługi danych cyfrowych. Ustawodawca powinien również określić kryteria oceny dowodów elektronicznych. Warto byłoby także częściowo ustalić na poziomie legislacyjnym procedurę ich składania i badania. Podjęcie tych kwestii wydaje się niezbędne dla dalszego rozwoju instytucji dowodu elektronicznego w polskim postępowaniu cywilnym.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA:

- Adamski A., *Prawo karne komputerowe*, C.H. BECK, Warszawa 2000;
Baturó W. i 21 pozostałych, *Encyklopedia Popularna PWN*, wyd. 39, wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2017;
Casey E., *Standardization of Forming and Expressing Preliminary Evaluative Opinions on Digital Evidence*,

- Forensic Science International: Digital Investigation 32, 2020;
- Chromik M., *Magazyn informatyki śledczej*, nr. 1, kwiecień 2009;
- Chvankin C. A., *Audio and Video Recordings as a Type of Electronic Evidence in Civil Proceedings*, Theory and Practice of Jurisprudence, t. 2 no. 18, 2020, <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/218694> (access: 23.11.2021);
- Czarnecki P., Czerwińska M., *Katalog dowodów w postępowaniu karnym*, Legalis 2014;
- Česna R., *Aspects of using electronic evidence in civil proceedings*, Jurisprudencija 2007, nr. 10
- Drogoziuk K., Golubeva N., *Web-page screenshots as evidence in civil procedure of Ukraine*, Masaryk University Journal of Law & Technology, Summer 2019, Vol. 13, Issue 1;
- Gusiev O., *Pravovi Prezumptsiï ta Otsinka Dostovirnosti Elektronnykh Dokazie u TSYevil'nomu Pravotseci u, TSYvranomu Pravotseci u, TSYv*, http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Prav_2019_35_9 (dostęp: 27.11.2021);
- Kłodawski M., *Pojęcie informacji w naukach teoretycznoprawnych*, Portal innowacyjnego transferu wiedzy w Nauce 2012, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/316/Maciej_Klodawski_-_Pojecie_informacji_w_naukach_teoretycznoprawnych.pdf (dostęp: 27.11.2021);
- Lach A., *Dowody cyfrowe w postępowaniu karnym, wybrane zagadnienia praktyczne i teoretyczne*, e-BIULETYN 2, 2004; http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/24720/PDF/Dowody_cyfrowe_w_postepowan.pdf, (dostęp: 27.11.2021);
- Lach A., *Dowody elektroniczne w procesie karnym*, TNOiK, Toruń 2004;
- Mason S., Seng D., *Electronic Evidence*, University of London Press, Institute of Advanced Legal Studies 2017;
- Oręziak B., Świerczyński M., *Electronic Evidence in the Light of The Council of Europe's New Guidelines*, Comparative Law Review 25 2019, Nicolaus Copernicus University, <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/CLR/article/view/CLR.2019.009> (dostęp: 27.11.2021);
- Sannicandro L., *Digital Evidence in Civil and Criminal Tax Cases*, Journal of Tax Practice & Procedure, october-november 2019;
- Shtefan A., *Electronic evidence characteristics and features of use*, Theory and Practice of Intellectual Property, 6/2019, <https://drive.google.com/file/d/1-tqH32AezStA48QOP0mZBzE7Gmvyk6Lv/view?usp=sharing> (access: 27.11.2021);
- Stefanowicz B., *Informacja*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, https://wneiz.pl/nauka_wneiz/studia_inf/24-2009/si-24-279.pdf (dostęp: 27.11.2021);
- Stefanowicz B., *Informacja*, Wyższa Szkoła Informatyki Stosowanej i Zarządzania pod auspicjami Polskiej Akademii Nauk, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/4341/Rep/InformacjaCalosc'2014.docx?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp: 27.11.2021);
- Tsekhan D. M., *Tsyfrovi Dokazy: Poniattia, Osoblyvosti ta Mistse u Systemi Dokazu Vannia*, Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu, Yuryspru Dentsiia 2013. Vyp. 5.
- Akty prawne:
- k.c. - ustawa z 23.04.1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 2320)
- k.p.c. - ustawa 17.11.1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1177)
- k.s.h. - ustawa z 15.09.2000 r. - Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2320)
- ustawa z dnia 30.08.2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2021 r., 1090)
- rozporządzenie eIDAS - rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 910/2014 z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym (eIDAS) oraz uchylające dyrektywę 1999/93/WE, <https://eurlex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0910> (dostęp: 27.11.2021)
- Źródła internetowe:
- Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders*, US Department of Justice 2001, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/187736.pdf> (dostęp: 27.11.2021);
- Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders*, US Department of Justice 2008, wyd. 2, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/219941.pdf> (dostęp: 27.11.2021);
- Encyklopedia PWN <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/informacja;3914686.html> (dostęp: 27.11.2021);
- Federal Bureau of Investigation (FBI) website, <https://archives.fbi.gov/archives/about-us/lab/forensic-science-communications/fsc/april2000/swgde.htm>, (dostęp: 27.11.2021);

Forensic Examination of Digital Evidence: A Guide for Law Enforcement, US Department of Justice 2004, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/199408.pdf> (dostęp: 27.11.2021);

Guidelines of the Committee of Ministers to Member States on Electronic Evidence in Civil and Administrative Proceedings (Adopted by the Committee of Ministers on 30 January 2019 at the 1335th meeting of the Ministers Deputies), <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5> (dostęp: 27.11.2021)

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Podpis_elektroniczny_\(prawo\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Podpis_elektroniczny_(prawo))

Informacja o wynikach kontroli NIK, Uzyskiwanie i przetwarzanie przez uprawnione podmioty danych z bilingów, informacji o lokalizacji oraz innych danych, o których mowa w art. 180 c i d ustawy Prawo telekomunikacyjne, 2013, s. 11 i n. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,5421,vp,7038.pdf> (dostęp: 27.11.2021)

Scientific Working Groups on Digital Evidence and Imaging Technology, 'Best practices for digital evidence laboratory programs glossary: version 2.7, https://www.crime-scene-investigator.net/swgde_swgit_glossary_v2-4.pdf (dostęp: 27.11.2021);

Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/informacja;2466189.html> (dostęp: 27.11.2021)

Zasady dotyczące dowodów elektronicznych Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych 2001, <https://www.chanrobles.com/rulesonelectronicvidence.htm#.YFWpd51KhPY> (dostęp: 27.11.2021).

Orzecznictwo:

uchwała SN z 6 sierpnia 2020 r., III CZP 78/19, Legalis nr 2422748.

Electronic evidence in civil proceedings on the background of comparative law

ORIGINALITY REPORT

17%

SIMILARITY INDEX

PRIMARY SOURCES

1	ajee-journal.com Internet	144 words — 1%
2	sas-space.sas.ac.uk Internet	104 words — 1%
3	rm.coe.int Internet	89 words — 1%
4	Nelli Golubeva, Kristina Drogoziuk. "Web-page Screenshots as an Evidence in Civil Procedure of Ukraine", Masaryk University Journal of Law and Technology, 2019 Crossref	86 words — 1%
5	autenti.com Internet	85 words — 1%
6	ruj.uj.edu.pl Internet	77 words — 1%
7	journals.uran.ua Internet	70 words — 1%
8	www.forensicscience.pl Internet	48 words — < 1%

9	www.ria.ee Internet	47 words — < 1%
10	home.comcast.net Internet	46 words — < 1%
11	pat.zsmu.edu.ua Internet	45 words — < 1%
12	doczz.net Internet	41 words — < 1%
13	library.oapen.org Internet	38 words — < 1%
14	www.docdroid.net Internet	33 words — < 1%
15	docplayer.pl Internet	32 words — < 1%
16	api.palestra.pl Internet	30 words — < 1%
17	www.saos.org.pl Internet	30 words — < 1%
18	www.scribd.com Internet	30 words — < 1%
19	www.ssoar.info Internet	27 words — < 1%
20	humanities-digital-library.sas.ac.uk Internet	26 words — < 1%

www.bankmillennium.pl

21	Internet	26 words — < 1%
22	bip.brpo.gov.pl Internet	25 words — < 1%
23	core.ac.uk Internet	24 words — < 1%
24	"Draft Uniform Inter-American Rules for Electronic Documents and Signatures", Uniform Law Review - Revue de droit uniforme, 2002. Crossref	23 words — < 1%
25	www.temidium.pl Internet	23 words — < 1%
26	www.senat.gov.pl Internet	22 words — < 1%
27	newtech.law Internet	21 words — < 1%
28	Nina Sunde. "What does a digital forensics opinion look like? A comparative study of digital forensics and forensic science reporting practices", Science & Justice, 2021 Crossref	20 words — < 1%
29	cyfroteka.pl Internet	20 words — < 1%
30	resultsclean.com Internet	20 words — < 1%
31	www.ksiegarnia.beck.pl Internet	20 words — < 1%

32	dokumen.pub Internet	19 words — < 1%
33	kipdf.com Internet	19 words — < 1%
34	Maciej Marczyk. "Cyberprzestrzeń jako nowy wymiar aktywności człowieka – analiza pojęciowa", Przegląd Teleinformatyczny, 2018 Crossref	18 words — < 1%
35	palestra.pl Internet	18 words — < 1%
36	www.publicnow.com Internet	18 words — < 1%
37	apd.umk.pl Internet	16 words — < 1%
38	eprints.uklo.edu.mk Internet	16 words — < 1%
39	hdl.handle.net Internet	16 words — < 1%
40	prezi.com Internet	16 words — < 1%
41	anchor.fm Internet	15 words — < 1%
42	revistaacademica.mpce.mp.br Internet	15 words — < 1%
43	scindeks.ceon.rs Internet	15 words — < 1%

44	Rafał Cieśla. "International co-operation in combating cybercrime. Selected issues", Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, 2018 Crossref	14 words — < 1%
45	reconverge.net Internet	14 words — < 1%
46	"Handling and Exchanging Electronic Evidence Across Europe", Springer Science and Business Media LLC, 2018 Crossref	13 words — < 1%
47	Eoghan Casey. "Standardization of forming and expressing preliminary evaluative opinions on digital evidence", Forensic Science International: Digital Investigation, 2020 Crossref	13 words — < 1%
48	"E-evidence and e-court in the context of the Covid-19 pandemic: A study from Ukraine", Access to Justice in Eastern Europe, 2021 Crossref	12 words — < 1%
49	www.certum.eu Internet	12 words — < 1%
50	www.edukacja-filozoficzna.uw.edu.pl Internet	12 words — < 1%
51	www.pwe.com.pl Internet	12 words — < 1%
52	Agnieszka Gajda. "Prawo żądania ujawnienia danych osobowych podmiotu naruszającego dobra osobiste w Internecie jako element prawa do sądu", Gdańskie Studia Prawnicze, 2020	11 words — < 1%

-
- 53 bachelor.tanulmanyokeuropaban.eu
Internet 11 words — < 1%
-
- 54 kryminalistyka.pl
Internet 11 words — < 1%
-
- 55 Monika Namysłowska, Agnieszka Jabłonowska.
"Chapter 18 Enforcement and Effectiveness of
Consumer Law in Poland", Springer Science and Business
Media LLC, 2018
Crossref 10 words — < 1%
-
- 56 elibrary.kubg.edu.ua
Internet 10 words — < 1%
-
- 57 journals.muni.cz
Internet 10 words — < 1%
-
- 58 "Computational Forensics", Springer Science and
Business Media LLC, 2011
Crossref 9 words — < 1%
-
- 59 Kinga Flaga-Gieruszyńska. "Legal and Historical
Perspective on Public Character of Cassation
Complaint in Polish Civil Procedure", *Studia Iuridica*, 2019
Crossref 9 words — < 1%
-
- 60 Piotr Lewulis. "Digital forensic standards and
digital evidence in Polish criminal proceedings. An
updated definition of digital evidence in forensic science",
*International Journal of Electronic Security and Digital
Forensics*, 2021
Crossref 9 words — < 1%
-
- 61 eur-lex.europa.eu
Internet 9 words — < 1%

62	ns2.journals.umcs.pl Internet	9 words — < 1%
63	pgp-journal.kiev.ua Internet	9 words — < 1%
64	pl.wikipedia.org Internet	9 words — < 1%
65	www.bnpparibas.pl Internet	9 words — < 1%
66	ISSE 2015, 2015. Crossref	8 words — < 1%
67	www.eprawo.net Internet	8 words — < 1%
68	www.nik.gov.pl Internet	8 words — < 1%
69	www.osce.org Internet	8 words — < 1%
70	Marek Swierczynski, Remigijus Jokubauskas. "Electronic Evidence in Intellectual Property Disputes under the Council of Europe's Guidelines", Masaryk University Journal of Law and Technology, 2020 Crossref	7 words — < 1%
71	Vyacheslav Volkov, Yelena Yevsikova, Natalia Kravchenko, Aleksandr Ponomarev, Svetlana Rusanova. "Aspects of administrative responsibility in a digital environment: problems and prospects", SHS Web of Conferences, 2021 Crossref	7 words — < 1%

72 Yudi Prayudi, Ahmad Ashari, Tri Kuntoro Priyambodo. "The Framework to Support the Digital Evidence Handling", Journal of Cases on Information Technology, 2020 7 words — < 1%
Crossref

73 "International Handbook on Shareholders' Agreements", Walter de Gruyter GmbH, 2018 6 words — < 1%
Crossref

74 "Justice in Commercial Matters: History of Development and Novelties of Ukrainian Reform", Access to Justice in Eastern Europe, 2018 6 words — < 1%
Crossref

75 "Open Source Software for Digital Forensics", Springer Science and Business Media LLC, 2010 6 words — < 1%
Crossref

EXCLUDE QUOTES OFF
EXCLUDE BIBLIOGRAPHY ON

EXCLUDE SOURCES OFF
EXCLUDE MATCHES OFF